

INFC СВЯТ

УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ
И МЛАДЕЖ

2018

2

ТЕМА НА БРОЯ
ГРАЖДАНСКО
ОБРАЗОВАНИЕ –
ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ

НАЦИОНАЛЕН ЦЕНТЪР ЗА
ИНФОРМАЦИЯ И ДОКУМЕНТАЦИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

КОНЦЕПЦИЯ ЗА ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ	3
ПОДХОДИ КЪМ ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРЕПОРЪЧИТЕЛНО УЧЕБНО ВРЕМЕ	5
АНАЛОГИИ И КОНТРАСТИ МЕЖДУ НАЦИОНАЛНИТЕ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ПО ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ В ЕВРОПА	14
ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В НАЦИОНАЛНИТЕ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ЗА УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ	22
ОЦЕНЯВАНЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ПО ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ	27
ПРАКТИКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ЕФЕКТИВНО ГРАЖДАНСКО ОБУЧЕНИЕ В УЧИЛИЩЕ	34
ПРЕДСТАВЯМЕ ВИ	40
ПОЛИТИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В АВСТРИЯ	40
ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА ДЕМОКРАЦИЯ КАТО ЧАСТ ОТ ПОЛИТИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ПРОВИНЦИЯ СЕВЕРЕН РЕЙН-ВЕСТФАЛИЯ, ГЕРМАНИЯ	44
ПРИЛОЖЕНИЕ: КОДОВЕ НА СТРАНИТЕ	50

Бюлетинът **INFC**^{СВЯТ}
се изготвя по материали от реномирани
чуждестранни източници

Редакционен съвет:

Ваня Грашкина
Величка Лозанова
д-р Йордан Илиев

Отговорен редактор:
Величка Лозанова

Редактор:
Лозмари Дърмонова

адрес Национален център за
информация и документация
бул. „Д-р Г. М. Димитров” № 52А
1125 София

Дизайн и оформление
на корицата:
Диана Тодорова

телефони 02 / 817 38 55; 817 38 38

ел. поща rajna@nacid.bg

уеб сайт www.nacid.bg

ISSN 1314-8966 (Print)
ISSN 2367-9425 (Online)

ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ – ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ

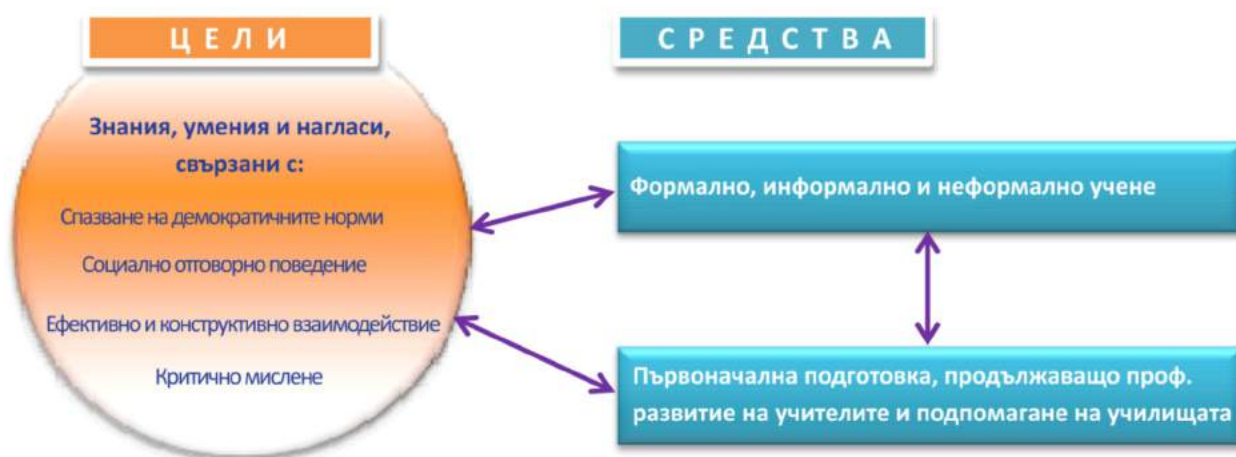
КОНЦЕПЦИЯ ЗА ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

През последните десетилетия са оповестени редица международни документи, които насърчават развитието на гражданското образование и изследванията в тази сфера. Според определението на Международната асоциация за оценяване на постиженията в образованието (International Association for the Evaluation of Educational Achievement – IEA) гражданското образование се изразява в **придобиването на знания и разбиране за дейността на официалните публични институции и процеси от живота на гражданското общество**. В по-широк смисъл то има за цел да подготви учениците за активно участие в обществото чрез осигуряване на необходимите за това знания, умения и нагласи. Оттук се подразбира, че постигането на тази цел не се ограничава само до процесите на преподаване и учене в класната стая,

но предполага също и практически опит, придобит чрез училищния живот и дейности с обществена полза. Гражданското образование се възприема като средство за запълване на празнината между индивида и обществото.

Важно е да се отбележи, че сред страните членки на ЕС няма ясно определен идеален тип гражданско поведение. Установени са някои съществени различия. Например в някои държави се акцентира върху самостоятелното критично мислене, а в други – върху гражданските ценности и активното участие. Ситуацията се комплицира допълнително от въведеното с Договора от Маастрихт (1992 г.) понятие „европейско гражданство“. Поради това в Европа съществуват различни типове модели за гражданско образование, които обаче са обединени от споделените на европейско ниво идеи и ценности.

Фигура 1. Концептуална рамка с целите и средствата на гражданското образование в училищна среда

Източник: „Евридика“

Таблица 1. Области на компетентност и специфични граждански компетентности

Ефективно и конструктивно взаимодействие с други хора	Критично мислене	Социално отговорно поведение	Спазване на демократичните норми
Самоувереност	Оценяване на различни гледни точки	Стремеж към справедливост	Демократичност
Отговорност	Умения за анализиране и обосноваване	Солидарност	Познаване на политическите институции
Лична инициатива	Тълкуване на данни	Зачитане на другите хора	Познаване на политическия процес (вкл. избори)
Зачитане на различни мнения или убеждения	Откриване на знания и използване на източници на информация	Зачитане на човешките права	Познаване на международни организации, договори и декларации
Сътрудничество	Медийна грамотност	Чувство за принадлежност	Взаимодействие с политическите органи
Разрешаване на конфликти	Творчество	Подкрепа за устойчиво развитие	Познаване на основните политически и социални концепции
Съпричастност	Вземане на разумни решение	Опазване на околната среда	Зачитане на правилата
Самосъзнание	Разбиране на съвременния свят	Защита на културното наследство	Участие в обществения живот
Общуване и слушане	Задаване на въпроси	Познаване и/или зачитане на други култури	Познаване на гражданското общество
Способност за разбиране на собствените емоции и тези на другите хора		Познаване и зачитане на религиите	
Гъвкавост и приспособимост		Недопускане на дискриминация	
Межкултурни умения			

Източник: Съвет на Европа (2016) и „Евридика”

Въпреки че педагогическият персонал изпълнява ключова роля, гражданското образование не трябва да се ограничава само до преподаване и учене на предварително зададени теми в класната стая. Не по-малко важно е придобиването на практически опит чрез разнообразни дейности както в училищната среда, така и в обществото. По този начин учениците могат да получат добра подготовка за функциите си на пълноправни граждани.

Необходимото обобщение от представения кратък обзор на съвременната концепция за гражданско образование е: **подготовка и насърчаване на гражданите към лична и социална отговорност, участие в политическите процеси и спазване на законите.**

Актуалността на проблематиката се демонстрира от някои важни документи на ЕК. Например Парижката декларация на министрите на образо-

ванието от 2015 г. (Declaration on Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education. Informal meeting of European Union Education Ministers, Paris, 17 March 2015) призовава към действия на европейско, национално, регионално и местно равнище за повишаване ролята на образованието в насърчаването на активното гражданско поведение и всеобщите ценности: свобода, толерантност и отхвърляне на дискриминацията. В същия документ е подчертано важното значение на засилването на социалното единство и подпомагането на младите хора в процеса на превръщането им в отговорни, открити и активни членове на разнообразното и приобщаващо европейско общество. Декларацията задава общи цели пред страните членки и подтиква ЕС към споделяне на идеи и добри практики в тази насока.

Източник:

Citizenship Education at School in Europe (2017)

https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/citizenship-education-school-europe-%E2%80%93-2017_en

Й. Илиев

ПОДХОДИ КЪМ ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРЕПОРЪЧИТЕЛНО УЧЕБНО ВРЕМЕ

Гражданското образование е част от учебната програма във всички страни на Европа. Включено е като самостоятелен или интегриран предмет и/или чрез интердисциплинарен подход. В повечето страни гражданското образование е застъпено във всички нива на образованието. В отделни случаи елементи, свързани с гражданското образование, са вплетени в общите цели и ценности на

образователната система, но няма изисквания за преподаване на отделен предмет, нито пък за въвеждането му чрез интердисциплинарен подход. Това се отнася за Белгия (Немскоговореща общност) и Дания на ниво средно образование, както и за Великобритания (Англия) и Турция на ниво основно образование и втори етап на средното образование. В Белгия (Немскоговореща общност) се за-

силва интердисциплинарният подход чрез въвеждането на предметни рамки.

Въвеждане на гражданското образование като самостоятелен/отделен предмет или интегрирането му в по-широки предмети/области от учебната програма

В 20 образователни системи учебните програми на централно ниво включват гражданското образование като задължителен самостоятелен предмет, който частично започва в основното образование, но в повечето случаи – в първия и/или втория етап на средното образование (вж. фигура 1).

Като самостоятелен предмет гражданското образование може да бъде въведено и от отделни училища,

в контекста на тяхната автономия по отношение на учебната програма. В Чехия училищата в системата на средното образование имат право да решават дали да изучават гражданско образование като самостоятелен предмет, тъй като разполагат с автономия относно преподаването на основната учебна област – човек и общество, към която е интегриран предметът гражданско образование. Във Великобритания (Англия) програмите по гражданско образование не са задължителни в системата на средното образование, изучават се отделни предмети или интегрирани в други. В средното образование на Румъния, Словения и Норвегия гражданското образование се среща като избираем самостоятелен предмет.

Фигура 1. Предоставяне на отделен задължителен предмет, фокусиран върху елементи на гражданското образование, в съответствие с националните учебни програми (нива ISCED¹ 1, 2 и 3), 2010/2011 година

Източник: Евридика (Eurymdice).

¹ Международната стандартна класификация на образованието (International Standard Classification of Education – ISCED)

Бележки:

Чехия: Предоставянето на отделен предмет, фокусиран върху гражданското образование на нива ISCED 2 и 3, зависи от даденото училище.

Германия: Фигурата илюстрира съществуващите политики, координирани между провинциите. Ситуацията може да бъде различна в отделните провинции.

Ирландия: Разработен е отделен избираем предмет политика и общество за ниво ISCED 3.

Португалия: От 2011/2012 година е въведен отделен задължителен предмет обществени науки за първата година във втория етап на общото средно образование.

Турция: Формално няма ниво ISCED 2 в турската образователна система; за сравнение – класовете от 1. до 5. се възприемат като ниво ISCED 1, а 6., 7. и 8. – като ниво ISCED 2.

Гражданското образование съществува като задължителен отделен предмет както в основното, така и в средното образование на Естония, Гърция, Испания, Франция, Португалия и Румъния. Франция и Португалия въвеждат гражданско образование от най-ранна – 6-годишна, възраст. В други държави предметът е част от задължителната учебна програма в първия или втория етап на средното образование, с изключение на Кипър, Полша, Словакия, Финландия и Великобритания (Англия), където е част от учебната програма в първия етап и обхваща поне една година от втория етап на средното образование (вж. фигура 2).

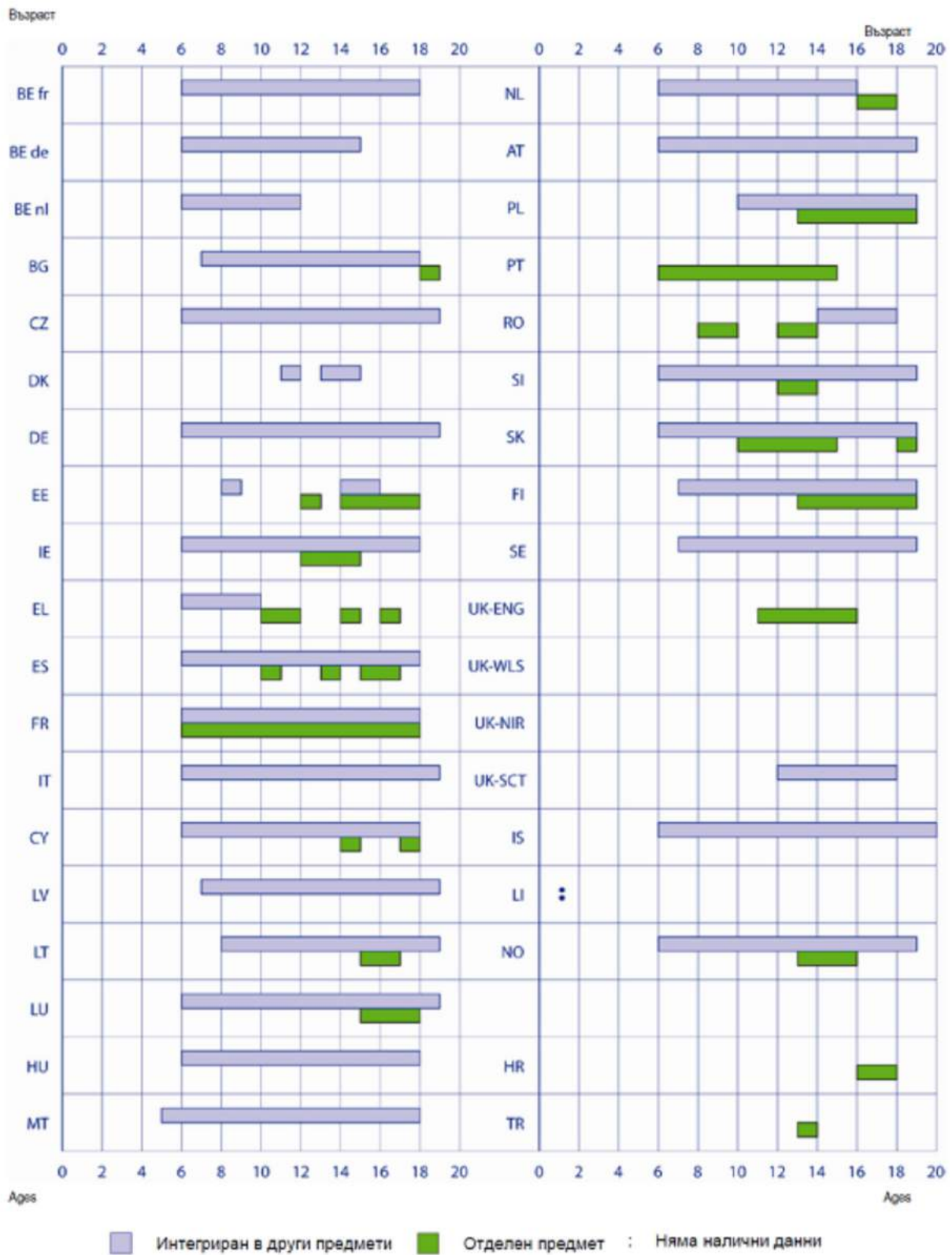
Когато гражданското образование се изучава като задължителен отделен предмет, продължителността на учебното време варира значително в различните държави. Във Франция гражданско образование се изучава в продължение на 12 години – в основното образование, както и през първия и втория етап на средното образование. В Португалия обучението продължава девет години; в Полша, Словакия и

Финландия – шест години; в Естония и Великобритания (Англия) – пет години; в Гърция, Испания и Румъния – четири години; в Ирландия, Люксембург и Норвегия – три години. В Кипър, Нидерландия, Словения и Хърватия предметът е задължителен за изучаване само в продължение на две години и само една година – в Турция. В Литва училищата са свободни да избират как да разпределят двата седмични часа за гражданско образование.

В преобладаващата част от страните гражданското образование е интегрирано в няколко предмета или образователни/учебни области, независимо дали се преподава или не като отделен задължителен предмет (вж. фигура 2). Учебната област обединява съдържанието или целите на няколко тясно свързани предмета или теми в самостоятелен блок на преподаване. В Белгия (Фламандска общност), Чехия (ниво ISCED 2 и 3), Унгария и Нидерландия гражданското образование е интегрирано в учебни области, които по преценка на училището могат да бъдат организирани в учебни блокове.

Фигура 2. Гражданското образование като отделен предмет или интегриран в други предмети, по възраст, в съответствие с националните учебни програми, 2010/2011 година

Източник: Евридика (Eurymdice).

Бележка:

В тази фигура е обхванато само задължителното изучаване на гражданско образование.

Предметите, които включват аспекти на гражданското образование, са предимно социални науки, история, география, езици и етика/религия. В първите години на училищното образование отделни аспекти на гражданското образование могат да бъдат включени в даден предмет или учебна област, която се занимава с основните понятия за разбиране на света и обществото, като например – личност и свят в Нидерландия. В някои страни природните науки и математиката, както и физическата култура и изкуствата също имат принос за гражданското образование.

Разликата между подходите отделен предмет и интегриран предмет не предполага непременно големи различия между страните по отношение на съдържанието на учебната програма. В повечето случаи интегрираните предмети или области от учебната програма включват целите или съдържанието на предмета гражданско образование. Така например в Латвия предметът история на Латвия има за цел да „подкрепи развитието на отговорни и толерантни граждани за демократична Латвия”. Понякога по-широки области от учебната програма включват отделен раздел, посветен на гражданското образование. Отново в Латвия – четири отделни предмета (етика, здравно образование, въведение в икономиката и обществени науки) са интегрирани в учебната област на социалните науки и се изучават през целия период на задължителното образование. Гражданското образование може да се предлага и като част от комбиниран предмет – в Австрия предметът история, социални науки и гражданско образование се преподава в първия и втория етап на средното

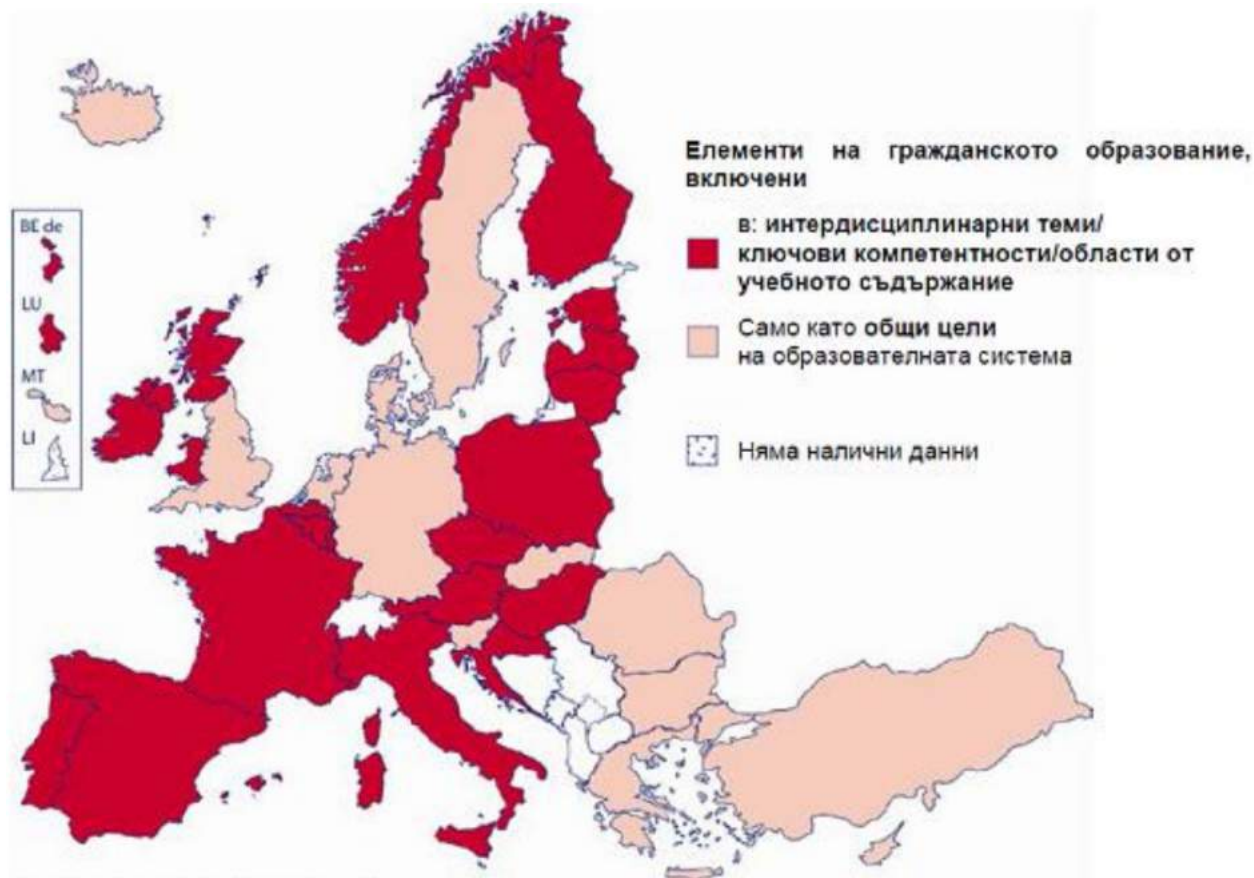
образование, като специален акцент върху гражданското образование се поставя в последната година на първия етап. В Белгия (Френска общност) специален указ от 2007 г., насочен към укрепване на гражданското образование в училищата, определя списък от теми, които трябва да се изучават в часовете по френски език, история и география през последните две години от средното образование.

Интердисциплинарен подход

Гражданското образование може да бъде интердисциплинарна част от учебната програма. Този подход винаги се комбинира с други предметно базирани концепции. В контекста на интердисциплинарния подход всички учители допринасят за изпълнението на съответните цели съгласно националните учебни програми. До известна степен всички страни придават интердисциплинарен статут на гражданското образование, тъй като включват цели, свързани с тази учебна област, в уводните раздели на своите национални учебни програми. В допълнение към тези общи цели в националните учебни програми на повечето европейски страни гражданското образование заема централно място в раздели с интердисциплинарни теми, ключови компетентности или в рамките на определено учебно съдържание.

В 13 страни или региони учебните цели, свързани с гражданското образование са включени в националните учебни програми в разделите, отнасящи се до интердисциплинарни теми или ключови компетентности, които се прилагат за целия процес на преподаване и учене, както и за други аспекти на училищния живот.

Фигура 3. Интердисциплинарният подход към гражданското образование, интегриран в националните учебни програми (нива ISCED 1, 2 и 3), 2010/2011 година

Източник: Евридика (Eurydice).

Бележка:

Интердисциплинарният подход може да се прилага във всяко от трите училищни нива по ISCED.

В **Белгия** (Фламандска общност) учебната програма определя различни интердисциплинарни крайни цели, организирани в четири теми относно гражданското образование (активно участие, правата на човека и основните свободи, демократичната система, европейско и международно измерение). Учениците работят за постигането на тези цели по време на средното образование чрез различни курсове, образователни проекти и други дейности.

В **Чехия** рамковите учебни програми за задължителното и втория етап на средното образование въвеждат гражданската компетентност като

основна компетентност. Чрез тези програми се създават и няколко интердисциплинарни теми, свързани с гражданското образование: „Демократично гражданство“ (ниво ISCED 1 и 2), „Мислене в европейски и глобален контекст“ и „Мултикултурно образование“.

В **Естония** националните учебни програми въвеждат няколко компетентности, свързани с гражданското образование (ценности, социални умения, комуникативни умения и предприемачески умения), за които са определени специфични знания, умения и нагласи, които следва да се усвояват до края на всяко ниво ISCED.

В **Испания** законодателството от 2006 г. установява по отношение на минималните национални основни програми определени умения по социални и граждански компетентности, които трябва да бъдат придобити чрез всички области и предмети на задължителното образование.

Във **Франция** общото ядро от знания и компетентности включва социални и граждански компетентности и уточнява свързаните с тях знания, умения и нагласи, които учениците трябва да придобият в няколко ключови етапа по време на задължителното образование (във втората и петата година на основното образование и последната година на първия етап на средното образование).

В **Латвия** Националните стандарти за задължително и средно образование постановяват, че социалните и комуникативните умения трябва да се развиват в рамките на повечето предмети. Моделът на програма за задължително обучение предлага организирането на поне едно занятие на седмица за дискусия върху следните теми: образование, поведение, комуникация, култура, патриотизъм и гражданско участие, здравословен начин на живот, въпроси на безопасността и сигурността по пътищата, кариерно ориентиране.

В **Литва** учебната програма за основното и първия етап на средното образование дефинира понятието „социално и гражданско образование“ като област, която следва да се прилага във всички дисциплини, дейности на неформалното образование и училищното самоуправление. Според Националната учебна програма от 2009 г. в първия етап на средното образование се въвеждат най-малко

пет часа годишно задължителни социални дейности. Примери за социални дейности са дейности за себеизразяване на учениците в областта на гражданското образование, укрепване на традициите на училищната общност и участие в различни видове социално-културни проекти.

В **Люксембург** Националната учебна програма за предучилищно и основно образование за 2010 г. включва *Attitudes relationnelles* (подходи към междуличностните взаимоотношения), съчетавайки четири основни компетентности, които да се усъвършенстват в различните области на развитие и учене.

В **Унгария** Националната основна програма за основното и втория етап на средното образование за 2007 г. предвижда сред основните си цели няколко ключови компетентности, свързани с гражданското образование: социални и граждански компетентности, системи за комуникация на майчин език, умения за учене, чувство за инициатива и предприемачество.

В **Полша** действат две основни учебни програми, според които разработването на набор от нагласи, свързани с гражданското образование, е задача на целия учебен процес.

Във **Финландия** основният набор от учебни програми за задължителното и втория етап на средното образование предвижда „Гражданство и предприемачество с активно участие“ като интердисциплинарна тема, която да бъде включена във всички учебни дисциплини.

Във **Великобритания (Шотландия)**

една от четирите интердисциплинарни области на Учебната програма за изключителни постижения за 2008 г. е отговорни граждани, като допълнително се определя набор от знания, умения и качества, които трябва да бъдат усвоени по време на учебния процес.

В **Норвегия** учебната програма постановява, че преподаването на всички предмети следва да допринася за разработването на набор от умения, нагласи и ценности за насърчаване на социалните и културните умения и за стимулиране на участието на учениците.

В Португалия и Австрия насоки за интердисциплинарния статут на гражданското образование могат да бъдат намерени в конкретни постановления.

В **Австрия** с указ от 1978 г. гражданското образование се въвежда като „неразделен образователен принцип“ за всички видове австрийски училища и на всички нива на образование. Това е залегнало в единна система от принципи за предоставяне на знания и разбиране, както и за развитие на умения и нагласи.

В **Португалия** с указ от 2001 г. гражданското образование се определя като неделим елемент във всички учебни програми за основното и средното образование, което трябва да бъде осигурено и чрез тематични дейности. В указа се уточняват също така свързаните цели на обучението.

В шест страни или региони гражданското образование е интегрирано или е определено като интердисциплинарна учебна област,

за чието осъществяване трябва да допринасят всички учители.

В **Италия** в контекста на осъществяваната интердисциплинарна учебна област гражданско образование и конституция, стартираше през 2008 г., всички учители включват целите, свързани с гражданското образование и конституцията, в преподаването на своите предмети или предметни области. Те трябва също така да инициират учебни проекти, насочени към задълбочаване знанията на учениците за Конституцията на Италия и развитието на ценности за активно гражданство. Оценяването на учениците във връзка с тези специфични дейности обаче е отговорност на учителите, преподаващи в областта на историята, географията и социалните науки.

В **Ирландия** гражданското образование е включено на ниво основно образование в програмата за социално, личностно и здравно образование, като идеята е да се развива в комбинация от формални и индивидуални форми на обучение (положителен училищен климат и атмосфера, определено време в учебния график и интегриран подход в различни предметни области).

Във **Великобритания (Уелс)** учебната програма определя компетентностите в областта на гражданското образование като част от една по-широка рамка, която да обхваща всички дейности на училището за насърчаване на социалното измерение в ученето и развитието на учениците. В **Северна Ирландия** учебната програма включва гражданското образование в учебните области личностно развитие и взаимно разбиране и учене за живот и работа на ни-

во основно и средно образование. В **Шотландия** учебната област здравеопазване и благосъстояние съдържа различни практики и резултати в съответствие с гражданското образование.

В **Хърватия** Рамковата учебна програма за 2010 г. определя знанията, уменията, възможностите и нагласите за интердисциплинарната програма „Образование по правата на човека и демократичното гражданство“. Заложените цели могат да се осъществяват чрез интердисциплинарен подход като отделен избираем предмет, като извънкласни дейности (проекти, дейности в общността) или да се изпълняват системно в рамките на училищната програма.

Препоръчително учебно време

Във всички образователни системи се подчертава значението на гражданското образование, но не всички страни уточняват продължителността на учебното време. Препоръки относно учебното време съществуват главно в страните, където гражданското образование се преподава като самостоятелен предмет. Те се различават значително в отделните страни, а в редица от тях претърпяват и промени в резултат на последните реформи в подходите за преподаване на гражданско образование. Някои държави, в които е възприет интегрираният подход, посочват също учебното време за предмета, в който е интегрирано гражданското образование (например социални науки в Латвия) или за пошироките области от учебната програма, които обхващат няколко предмета, включително гражданско образование (Чехия, Дания, Финландия и Норвегия). Следва да се

отбележи, че в тези случаи учебното време, предвидено конкретно за предмета гражданско образование, не може да бъде ясно идентифицирано. В Австрия е възможно да се определи учебното време, посветено на гражданското образование, като специален акцент се поставя върху гражданското образование в рамките на комбинирания предмет история, социални науки и гражданско образование, който се изучава последната година от първия етап на средното образование.

В около половината от всички европейски страни гражданското образование се изучава като отделен предмет (вж. фигура 2). Точното учебно време за предмета може да бъде посочено за всяка една от тези страни, с изключение на Нидерландия, Финландия и Великобритания. В Нидерландия и Великобритания няма практика да се определя учебното време за всяка учебна област, училищата решават самостоятелно как да разпределят времето от учебната програма по конкретни предмети в рамките на училищната автономия.

Трябва също така да се отбележи, че учебното време, предвидено за гражданско образование, може да надвишава значително броя на часовете по гражданско образование. В повечето от тези страни подходът отделен предмет не е единственият прилаган модел и учебното време за гражданско образование може да бъде удължено посредством другите подходи, описани по-горе. Освен това в няколко страни гражданското образование може да бъде задължително само за някои ученици (обикновено във втория етап на средното образование), в зависимост от профила или

образователната област, която са избрали. Например в Естония е задължително за ученици, избрали областта на социалните науки във втория етап на средното образование. Елементи на гражданското образование се преподават в някои страни като част от гъвкава учебна програма, какъвто е случаят с предмета политика и право в Латвия.

В страните, които издават препоръки за гражданско образование, учебното време се разпределя за определени нива на образование и обикновено е концентрирано най-вече в средното образование. Шест страни (Естония, Гърция, Испания, Франция, Португалия и Румъния) имат препоръки за основното образование (ISCED 1). Нито една от тези страни обаче не определя учебно време изключително и само за това ниво. Повечето страни

фиксира часовете за преподаване на гражданско образование в първия етап на средното образование (ISCED 2). В шест от тях (Ирландия, Литва, Австрия, Словения, Норвегия и Турция) учебно време за гражданско образование е определено само за това образователно ниво. Люксембург и Хърватия са страните, където учебното време е само във втория етап на средното образование. В четири страни (Естония, Гърция, Испания и Франция) са издадени препоръки и за трите образователни нива. В Естония, Гърция и Испания учебното време в системата на средното образование е значително повече, отколкото в основното образование, докато във Франция учебните часове, посветени на гражданското образование, са съсредоточени предимно в основното и първия етап на средното образование.

Източник:

Bürgererziehung in Europa

<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ecd20d86-e56b-4635-976c-b103d49cc46c/language-de/format-PDF/source-72755475>

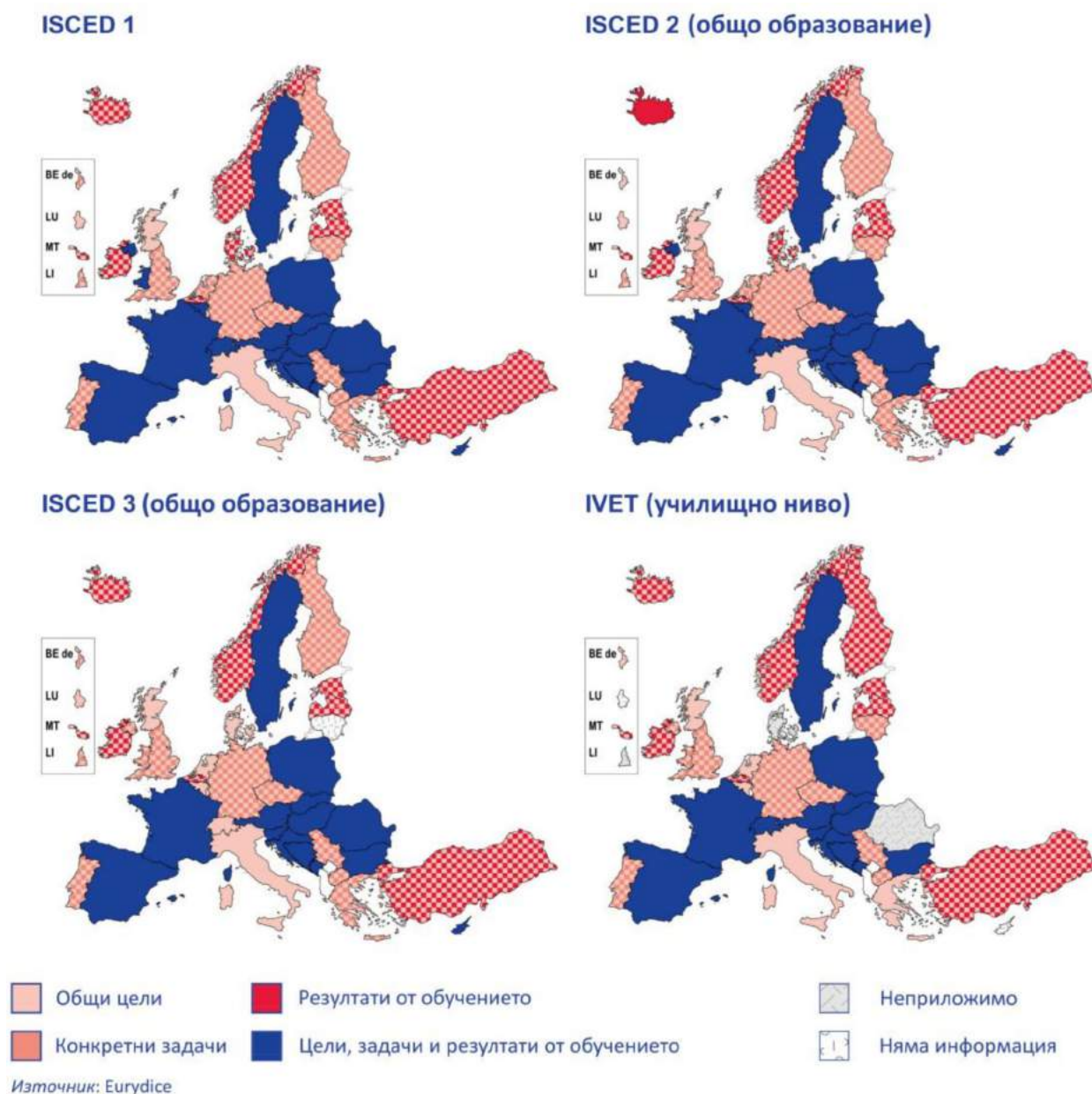
Л. Дърмонова

АНАЛОГИИ И КОНТРАСТИ МЕЖДУ НАЦИОНАЛНИТЕ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ПО ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ В ЕВРОПА

Проучванията показват, че в Европа са определени общи цели и задачи за гражданското образование на всички образователни нива, които се различават между отделните държави. В повечето случаи те са насоки с широка формулировка или списък с цели в подкрепа на преподавателската работа. Очаква-

ни резултати от обучението са дефинирани в 28 европейски образователни системи. Обикновено резултатите от обучението са определени за всички нива на училищното образование, но са забелязани и някои изключения, обяснени с възможни предстоящи промени.

Фигура 1. Характер на националните учебни програми за гражданско образование по отношение на цели, задачи и очаквани резултати от обучението (данни за 2016/2017 година)*

Учебните програми в 20 държави съдържат както задачи, така и очаквани резултати от обучението. В тези случаи се забелязва стремеж на образователните власти да комбинират традиционния подход към структурирането на учебната програма

ма със съвременния, акцентиращ в по-голяма степен върху резултатите от обучението.

В 12 образователни системи са зададени общи цели и/или конкретни задачи, без обаче те да са обвързани с резултати от обучението.

* IVET (Initial vocational education and training) – Първоначално професионално образование и обучение.

Съвременни тенденции в съдържанието на учебните програми

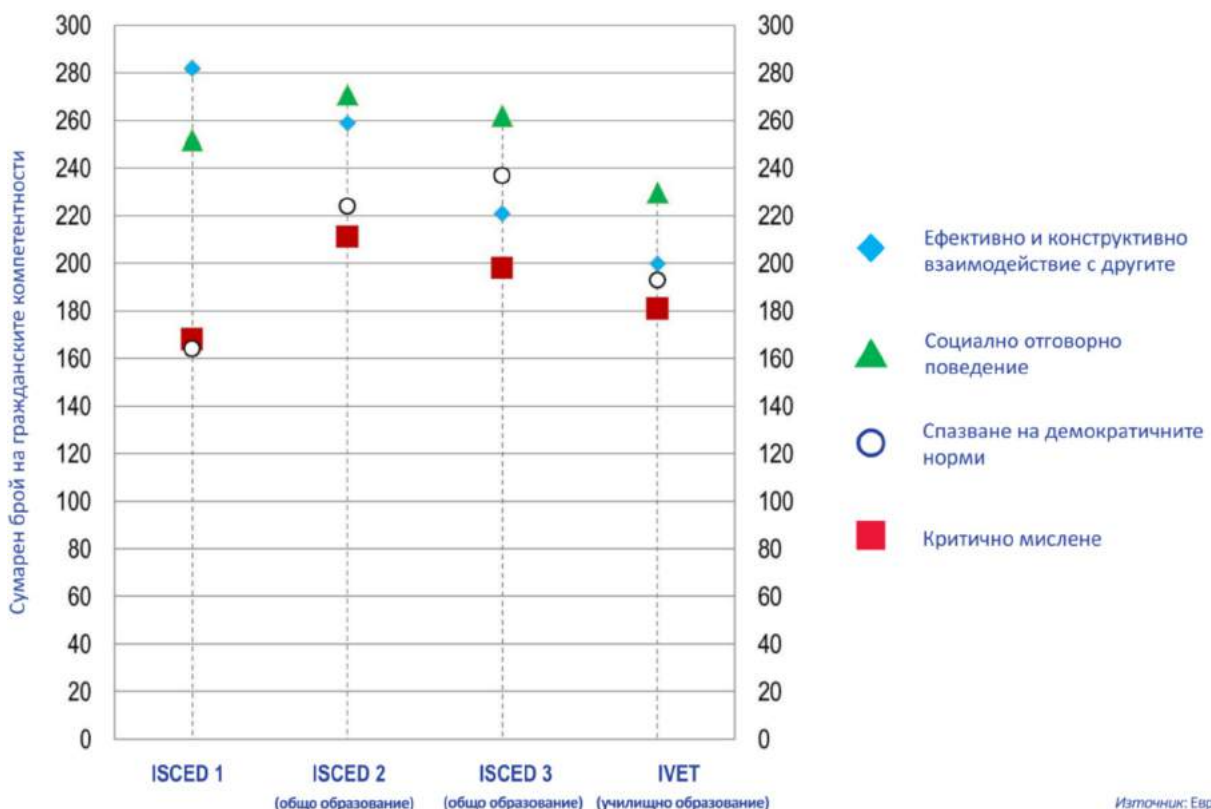
Съветът на Европа (2016 г.) идентифицира 55 възможни граждански компетентности. За улеснение на анализа предмет на доклада са 41 от тях (виж табл. 1 на стр. 4). Обособени са и три други компетентности, които не са свързани с четирите области на по-широка гражданска компетентност: *предприемачество, права на потребителите и поведение, както и физическа и психическа защита на здравето*. Те не са предмет на доклада, тъй като се отнасят непряко към гражданството и гражданското образование.

Акцентът в съвременните учебни програми по гражданско образование

е поставен върху компетентностите. В основата на анализа на „Евридика” са четирите широки области на компетентност. Установено е, че и четирите области присъстват на всички равнища в училищното образование, макар и в различно съотношение.

В основното образование (ISCED 1) акцентът е поставен върху ефективното и конструктивно взаимодействие с другите, което включва компетентности, съобразени с личностното развитие на учениците и междуличностните отношения. Тази област на компетентност присъства 282 пъти в националните учебни програми в Европа, докато останалите три: социално отговорно поведение, критично мислене и съблюдаване на демократичните норми са по-слабо застъпени.

Фигура 2. Съотношение в абсолютни стойности между присъствието на компетентностите, свързани с гражданското образование, в националните учебни програми в Европа (данни за 2016/2017 година)

Същественото относно присъствието на областите на компетентност в националните учебни програми не са абсолютните стойности, а съотношението между отделните области в различните етапи на училищното образование. Съдържанието на гражданското образование се променя съобразно познавателните умения на учениците, които се развиват с течение на годините. Например критичното мислене предполага наличието на способности, формирани у по-големите ученици, също както и спазването на демократичните норми, изискващо познаване на институциите. Посочени са и възможни алтернативни обяснения на задаваните от министерствата различни цели на гражданското образование в отделните етапи на училищното образование. Например изглежда логично началото на образованието да започва с усвояване на социално приемливо и отговорно поведение, докато запознаването с демократичните ценности е подходящо за завършващите, тъй като по това време навършват пълнолетие и получават възможност да гласуват.

Различия в политиките на национално ниво

В доклада е констатирано, че съществуват различия между европейските държави не само по отношение на съдържанието на учебните програми за гражданско образование, но също така и при събирането на необходимата информация за резултатите от обучението. Въздействие върху това оказва високата степен на училищна или регионална автономност в някои държави. В Нидерландия училищното самоуправление възпрепятства придобиването на представа за каквито и

да било резултати от обучението. В Италия пък отделните училища самостоятелно определят целите и резултатите от обучението по гражданско образование. Във Великобритания (Шотландия) на национално ниво съществува „Учебна програма за върхови постижения“ (Curriculum for Excellence), но местните власти и училищата самостоятелно решават какво и как да се изучава.

Следва също да се има предвид, че невинаги учебните програми са посветени единствено на гражданското образование и могат да съдържат други елементи. Някои държави включват в рамките на гражданското и здравното образование, други го интегрират с общи предмети като икономика, предприемачество или права на потребителите.

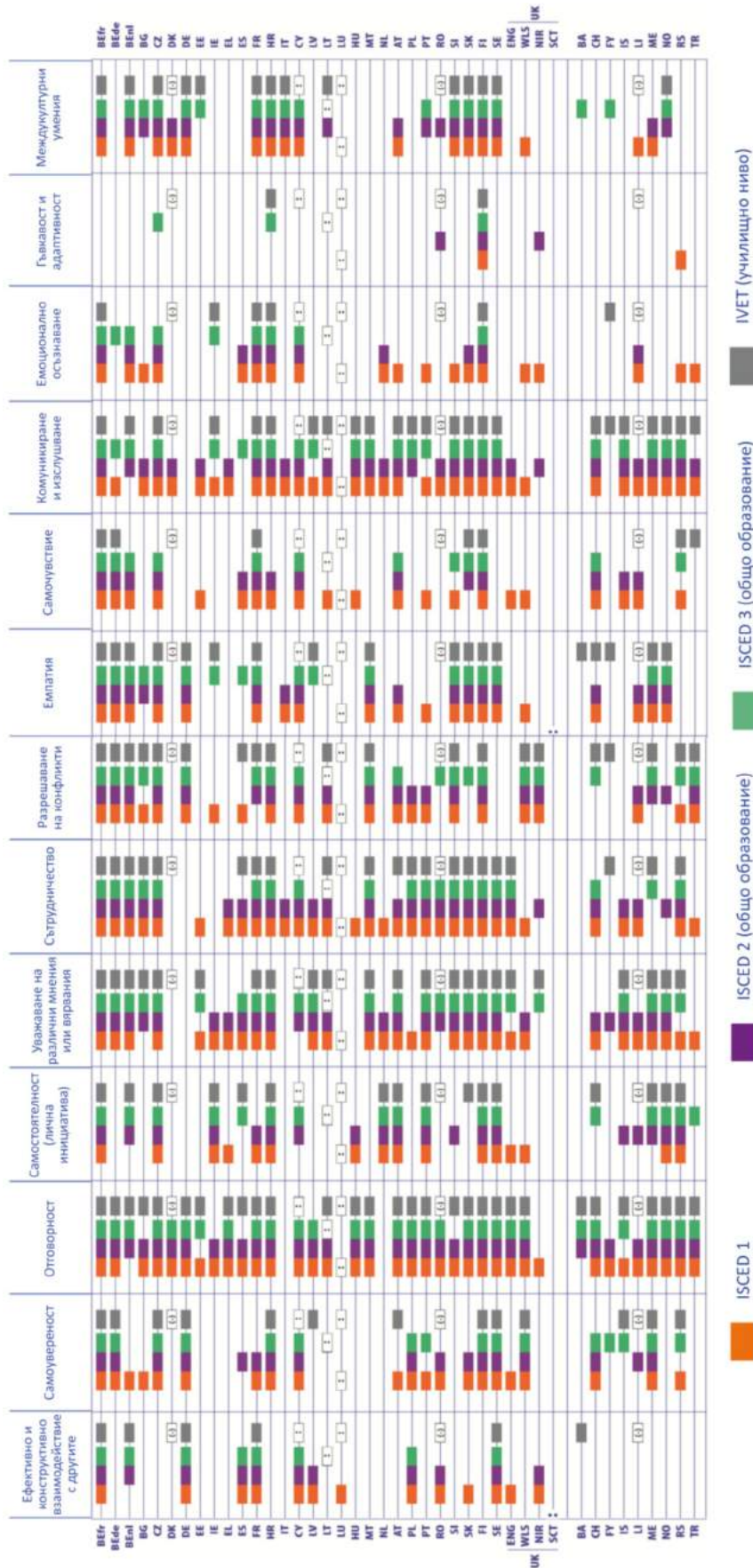
Сравнителен анализ на националните учебни програми

Поради изброените дотук особености е възприето сравнителният анализ между националните учебни програми по гражданско образование да се основава върху четирите широки области на компетентност.

Ефективното и конструктивно взаимодействие с другите съдържа

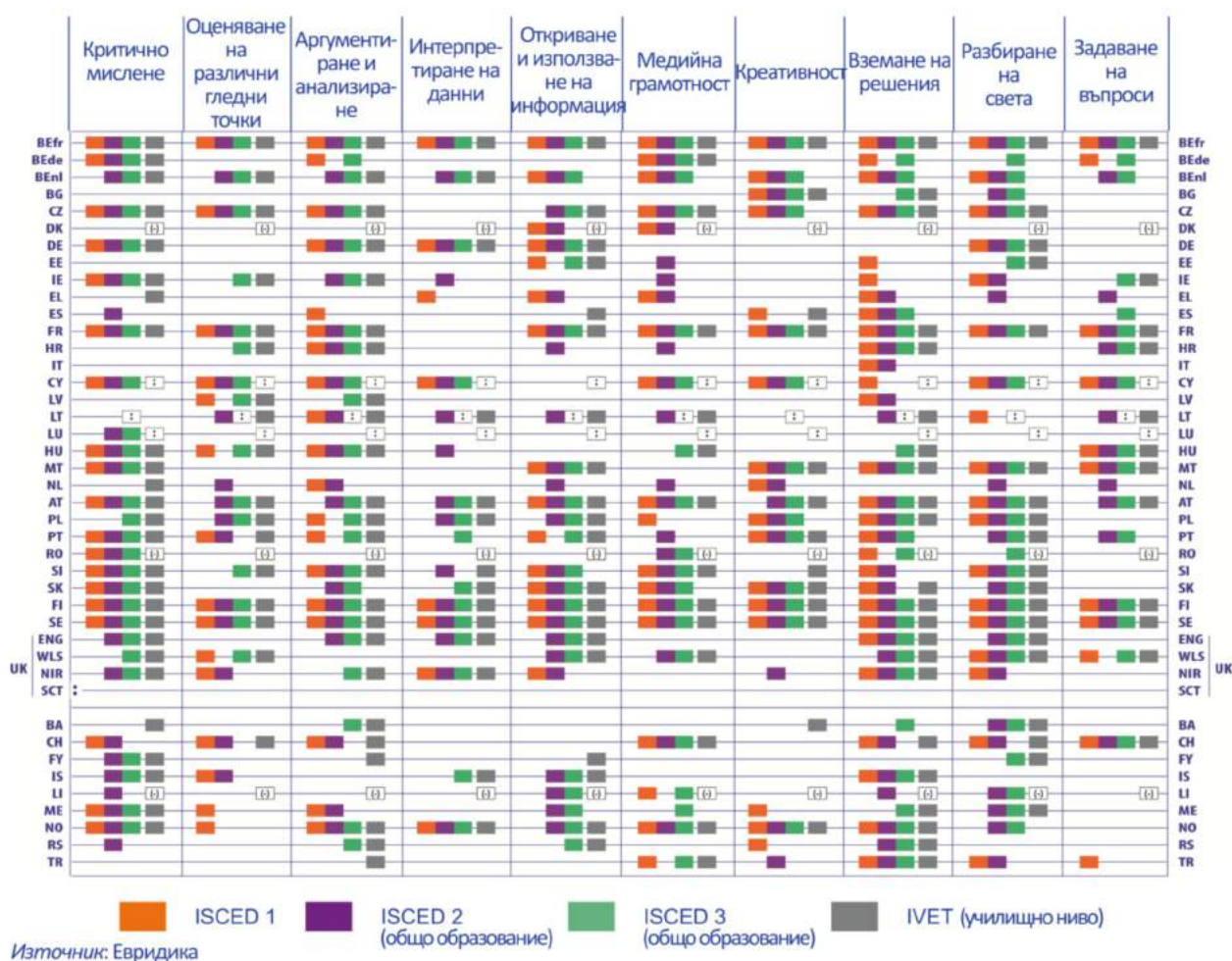
не само компоненти, свързани с междуличностните отношения, но и аспекти на личностното развитие (самочувствие, увереност, самостоятелност и отговорност). Обичаен компонент в учебните програми е комуникирането и изслушването, под което се разбира способността за общуване, включително за изказване и аргументиране на мнение при уважаване на чуждата гледна точка. Друг често срещан компонент е сътрудничеството с другите в училище и извън него.

Фигура 3. Присъствие в националните учебни програми на компетентностите, свързани с ефективното и конструктивно взаимодействие с другите (данни за 2016/2017 година)

Критичното мислене се свързва преди всичко с уменията за вземане на решения, аргументиране и анализиране, както и медийна грамотност. Някои компоненти са включени на всички нива в образователните системи.

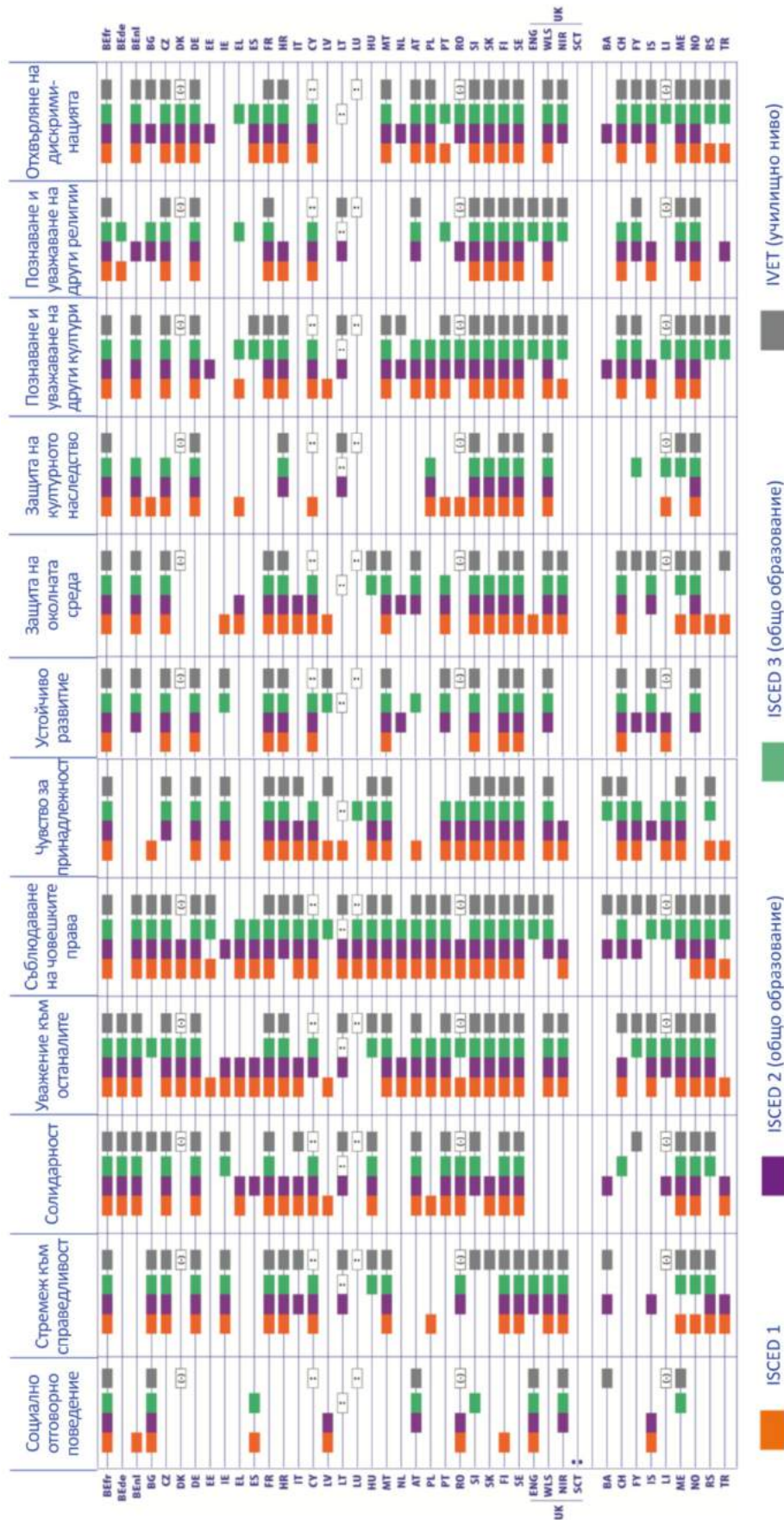
Фигура 4. Присъствие в националните учебни програми на компетентностите, свързани с критичното мислене (данни за 2016/2017 година)

Социално отговорното поведение също е сред важните измерения на гражданското образование. То съдържа някои компоненти, които се изучават през всички години в училище, като уважението към другите, познаването

и уважаването на чужди култури, отхвърлянето на дискриминацията и др. Констатирано е, че насърчаването на националната идентичност присъства по традиция в националните учебни програми, но не повсеместно.

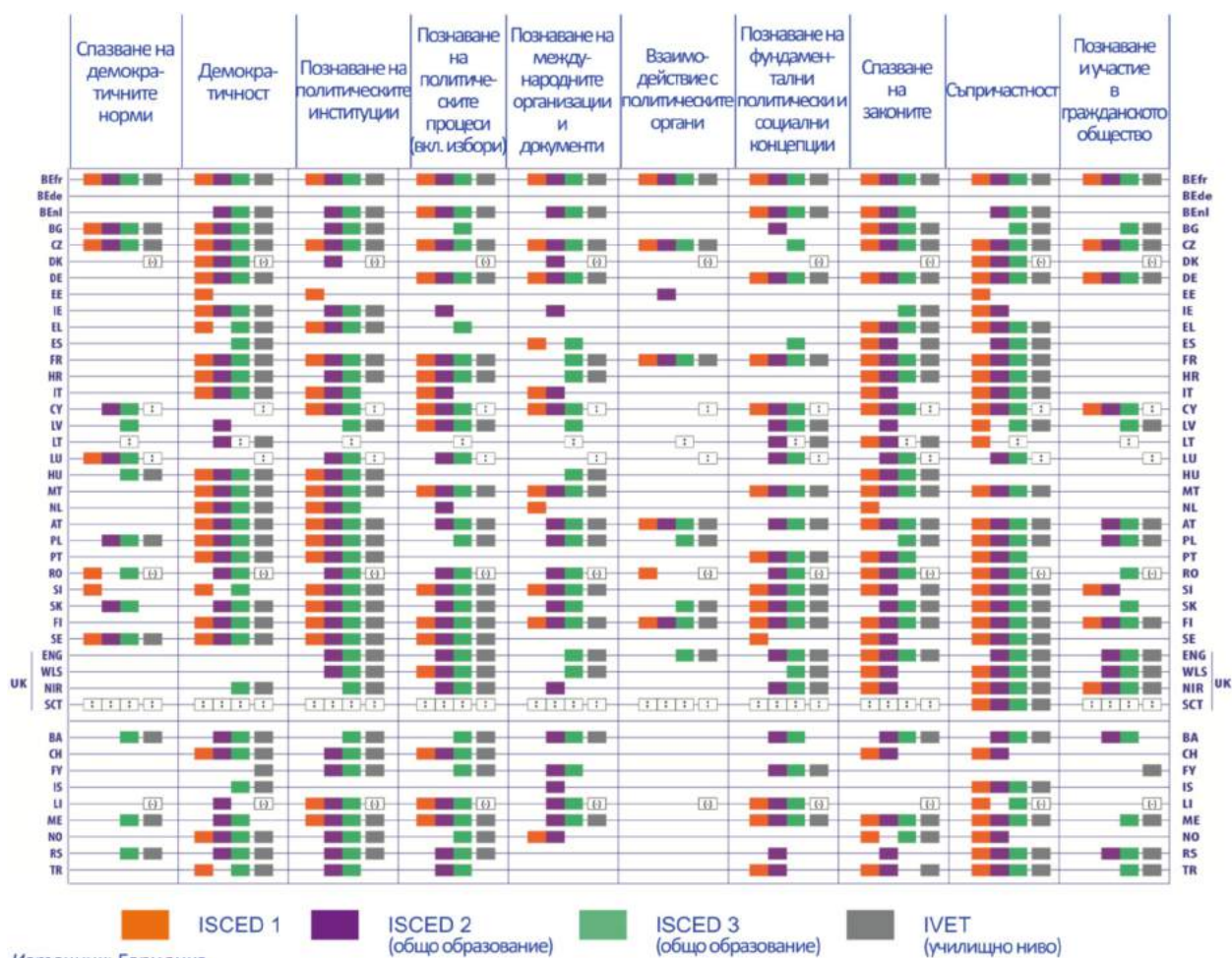
Фигура 5. Присъствие в националните учебни програми на компетентностите, свързани със социално отговорното поведение (данни за 2016/2017 година)

Спазването на демократичните норми обединява компоненти, свързани преди всичко с институциите и тяхната работа. Забелязано е, че тенденцията понастоящем е не да се разпространяват теоретични знания, а да се насърчат учениците да бъдат активни граждани с дейно

участие в обществения и политическия живот. Някои учебни програми предвиждат и разглеждането на теми, посветени на международни организации, преди всичко ЕС, и международни договори, особено на ООН, например Всеобщата декларация за правата на човека.

Фигура 6. Присъствие в националните учебни програми на компетентностите, свързани със спазването на демократичните норми (данни за 2016/2017 година)

В заключение е посочено, че е трудно да се направи обобщение върху разпространението на компетентностите по гражданско образование из европейските образователни системи. Между

отделните държави съществуват различия по отношение на приоритети и подходи, но анализът на учебните програми същевременно свидетелства за много общи характеристики на тяхното съдържание.

Източник:

Citizenship Education at School in Europe (2017), pp. 45 – 68.

https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/citizenship-education-school-europe-%E2%80%93-2017_en

Й. Илиев

ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В НАЦИОНАЛНИТЕ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ЗА УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ

В доклада на „Евридика“ са обобщени формите, под които се изучава гражданско образование в страните членки на образователната мрежа.

Австрия

Учебното съдържание по гражданско образование е интегрирано в общи занимания и такива със социална насоченост (за ISCED 1). В средното образование то е неразделна част от учебните предмети география и икономика, биология и екология, религия, история, социология и гражданско образование (ISCED 2 и 3).

Белгия (Немскоговореща общност)

Учебното съдържание е интегрирано в обучението по немски език, френски език, чужд език, математика, история/география, наука и технологии, изобразително изкуство, спорт. Междудисциплинарните връзки се укрепват чрез насърчаване на обществената ангажираност на учениците. Макар и гражданското образование да е сред общите цели на образователната система, във втория етап на средното образование не се открива препоръчан подход за неговото изучаване.

Белгия (Фламандска общност)

Гражданското образование е интегрирано в основното образование под формата на социално съдържание със световна насоченост и чрез междупредметни връзки с цел формирането на социални умения у учениците. В средното образование то е включено сред целите под формата на

политико-правен контекст на обществото и се разчита на междупредметните връзки.

Белгия (Френска общност)

Гражданското образование е интегрирано в учебните програми. За ниво 1 и 2 по ISCED то присъства в обучението по история и география, френски език, чужди езици, физическо възпитание, изобразително изкуство, етика/религия. За ниво 3 по ISCED учебните предмети са история, етика/религия, география, социални и икономически науки, френски език. Залага се и на междупредметните връзки, като най-общо е заложено развитието на интердисциплинарна дейност за постигане на активно и отговорно гражданско съзнание.

Великобритания (Англия)

В основните училища гражданско образование се изучава извън норматива, като самите училища преценяват дали това да се осъществява като отделен учебен предмет или интегрирано. В задължителното средно образование се изучава отделен предмет права и задължения на гражданите.

Великобритания (Северна Ирландия)

Учебното съдържание в основното училище е включено в образователната област личностно развитие и взаимно разбирателство, а в средното училище – в образователната област обучение за живота и работната дейност, в област локално и глобално гражданско съзнание.

Великобритания (Уелс)

Учебното съдържание е включено в рамката за личностно и социално образование.

Великобритания (Шотландия)

Елементи на гражданското образование са интегрирани в различни учебни предмети със социална насоченост в средното образование, като съвремие, история и география.

Германия

Учебното съдържание е интегрирано в обществознание (за ISCED 1); история, социални и политически науки (за ISCED 2 и 3).

Гърция

Гражданското образование е интегрирано в учебните предмети околна среда, физическо образование, домашна икономика, здравно образование, потребителско образование, образование по пътна безопасност и околна среда, език. В основното и средното образование има и отделни учебни предмети: гражданско и социално обучение (за ISCED 1 и 2); право и политически институции (за ISCED 3).

Дания

В основното и в първия етап на средното образование учебното съдържание е интегрирано в предметите история и обществознание. Гражданското образование е сред общите цели на образователната система за втория етап на средното образование, но няма определен подход за неговото изучаване.

Естония

Учебното съдържание е интегрирано в основното и в първия етап на средното образование. Застъпено е в личностното, социалното и здравното образование и в предметите всекидневно право (избираем), икономика, бизнес. В основното и средното образование има и отделен предмет – обществознание, посветен на гражданското образование.

Ирландия

В основното и средното образование учебното съдържание по гражданско образование е интегрирано в учебните предмети английски език, история и география. В първия етап на средното образование (ISCED 2) има и отделен предмет за гражданско, социално и политическо образование. В основното образование се изучава социално, личностно и здравно образование с акцент върху междудисциплинарния подход.

Исландия

Учебното съдържание е интегрирано в житейски компетентности и обществознание (втори етап на средното образование). Успоредно с това се разчита и на междудисциплинарен подход, като сред шестте стълба на учебната програма присъстват и аспекти на гражданското образование (демократия и човешки права).

Испания

В основните и средните училища гражданското образование се изучава чрез отделни предмети: гражданско образование и човешки права (за ISCED 1 и 2), етика и гражданско образование (за ISCED 2), философия и

гражданско образование (за ISCED 3). То е застъпено и в много от останалите учебни предмети във връзка с придобиването на социални и граждански компетентности.

Италия

В рамките на основното и средното образование е формирана интердисциплинарна програма относно правата и задълженията на гражданите и познаването на конституцията на страната. Учебното съдържание е интегрирано в история, география и социални науки (за ISCED 1 и 2), както и в история, философия, право и социални науки (за ISCED 3).

Кипър

От 2011/2012 г. учебната програма в основното и средното образование е структурирана в три основни стълба относно гражданското образование – демократични нагласи и поведение, ключови качества, компетентности и умения. Знанията по предмета са интегрирани в учебните предмети история, новогръцки език, литература; в древногръцки език (за ISCED 2 и 3) и във философия, психология и социология (за ISCED 3). В първия и втория етап на средното образование се изучава социално и гражданско образование (за ISCED 2) и гражданско образование (за ISCED 3).

Латвия

Учебното съдържание е интегрирано в отделни учебни предмети по областите на обучение човек и общество, език, основи на науката и техниката (етика/християнство за ISCED 1; общество и латвийски език за ISCED 1 и 2; чужд език, история, литература, география, естествознание за ISCED 3),

социални науки (политика и право, история, икономика, философия, етика, география, психология, теория на културата, домакински дейности), език и естествени науки (латвийски език, чужд език, биология, естествознание) – за ISCED 3. Използва се междудисциплинарен подход за развитие на социални и комуникативни умения.

Литва

В основното и средното образование учебното съдържание е интегрирано в учебните предмети етика, литовски език, социално образование (ISCED 1); история, етика, литовски език, география, икономика и предприемачество, включително и интегриран курс по социални науки (ISCED 2); история, етика, география, литовски език, икономика и предприемачество, философия, право, включително и интегриран курс по социални науки (ISCED 3). В първия етап на средното образование (ISCED 2) има отделен учебен предмет основи на гражданското образование.

Люксембург

Учебното съдържание е интегрирано в: морално и социално възпитание, етика и религия (ISCED 1); морално и социално възпитание, етика и религия, история, география, обща култура (ISCED 2); морално и социално възпитание, етика и религия, история, география, познания за съвременния свят (ISCED 3). Във втория етап на средното образование (ISCED 3) има самостоятелен учебен предмет гражданско образование.

Малта

Гражданското образование е интегрирано в учебните предмети: общество, личностно и социално развитие (ISCED 1); общество, личностно и

социално развитие, география история, европеистика (ISCED 2); география, история, европеистика (ISCED 3).

Нидерландия

Учебното съдържание е интегрирано в образователните области свят и личност и човек и общество. Във втория етап на средното образование се изучава като отделен предмет обществознание.

Норвегия

Учебното съдържание е интегрирано най-вече в социалните науки (история, география, социология – за ISCED 1 и 2; личност и общество, работа и бизнес, политика и демокрация, култура и международни дейности – ISCED 3), но също и в религия, философия и етика (за ISCED 1 и 2); история, религия и етика (за ISCED 3). В средното училище гражданско образование се изучава и самостоятелно под формата на ученически дискусии (ISCED 2); изборни учебни предмети политика и човешки права, право, история и философия (ISCED 3). Разчита се и на междупредметните връзки с оглед придобиването на социални и културни компетентности.

Полша

Учебното съдържание е интегрирано в полски език, история и общество, етика/религия (за ISCED 1); полски език, история, философия, етика/религия (за ISCED 2); полски език, история, въвеждане в предприемаческата дейност, философия, етика/религия (за ISCED 3). В средното образование се изучава отделен учебен предмет обществознание (за ISCED 2 и 3).

Португалия – изучава се отделен предмет обществознание.

Румъния

Изучава се чрез отделен учебен предмет: гражданско образование с избираем предмет европейско образование (за ISCED 1); гражданска култура с избираем предмет интеркултурно образование (за ISCED 2); обществознание с избираеми предмети гражданско образование, медии, човешки права, образование за демокрация, институции на ЕС, международно хуманитарно право (за ISCED 3). Във втория етап на средното образование учебното съдържание се изучава и интегрирано в учебните предмети социология, психология и история.

Словакия

Учебното съдържание е интегрирано в учебните предмети: роден край (за ISCED 1); етика или религия (за ISCED 1, 2 и 3). Има и отделен учебен предмет гражданско образование (за ISCED 2 и 3).

Словения

Учебното съдържание е интегрирано в учебните предмети: словенски език, чужд език, околна среда, обществознание, история, география (за ISCED 1); словенски език, география, история, чужд език и други изборни предмети (за ISCED 2); словенски език, чужд език, социология, география, история (за ISCED 3). В първия етап на средното образование се изучава отделен учебен предмет гражданско образование и етика с възможност за избор на предмета гражданска култура.

Турция

В първия етап на средното образование (ISCED 2) се изучава отделен предмет гражданско образование и демокрация. В

основното и втория етап на средното образование знанията по гражданско образование фигурират в целите на образователната система, но не е препоръчан подход за тяхното постигане.

Унгария

Учебното съдържание е интегрирано в учебните предмети, включени в културната област човек и общество. Чрез междудисциплинарен подход е заложено придобиването на социални и граждански компетентности, комуникация на майчин език, развиването на умения за четене, инициативност и предприемчивост.

Финландия

Гражданското образование е интегрирано в дисциплините за околната среда и природата (ISCED 1) или история, биология и география (ISCED 1 и 2). В двата етапа на средното образование се изучава и самостоятелен учебен предмет социология.

Франция

В основното и средното образование има отделни учебни предмети, посветени на гражданското образование: етика (за ISCED 1), гражданско образование (за ISCED 2), гражданско, правно и социално образование (за ISCED 3). Освен това някои аспекти на гражданското образование са интегрирани в други учебни предмети: история, география, философия (за ISCED 3). В първия етап на средното образование чрез междудисциплинарен подход е заложено усвояването на социални и граждански компетентности.

Хърватия

В основното и средното образова-

ние се разчита на междудисциплинарните връзки в образователните области относно човешките права и демократичното гражданско образование. Във втория етап на средното образование (ISCED 3) се изучава отделен предмет политика и икономика.

Чехия

Учебното съдържание на ниво основно и средно образование е интегрирано в образователни области, които са организирани в учебни предмети. За ISCED 1 това е човекът и неговият свят; за ISCED 2 и 3 – човек и общество, език и езикова комуникация. Междудисциплинарният подход е застъпен чрез изучаване на предмет демократично гражданско съзнание (за ISCED 1 и 2) в европейски и глобален контекст, мултикултурно образование. Учебното съдържание по гражданско образование е важна част от формирането на гражданските компетентности.

Швеция

В училищното образование съдържанието по гражданско образование е интегрирано в учебните предмети обществознание, история и шведски език.

Европейски съюз

Значението на гражданското образование на ниво ЕС е изтъкнато на неформална среща на министрите на образованието в страните членки чрез приемането през март 2015 г. на декларация относно „Насърчаване на гражданството и общите ценности свобода, толерантност и недискриминация чрез образование“. В нея е декларирана волята за засилване на действията в областта на образованието на нацио-

нално, регионално и локално ниво с оглед на неговия принос за личностно развитие, социално включване и участие чрез упование върху фундаменталните стойности и принципи,

върху които са основани европейските общества. Посочени са конкретни цели и инициативи на ниво ЕС, като предстои тяхното прецизиране в последващи документи.

Източници:

1. Citizenship Education in Europe (2012)

<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ecd20d86-e56b-4635-976c-b103d49cc46c/language-en/format-PDF/source-72762713>

2. Declaration on Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education. Informal meeting of European Union Education Ministers. Paris, 17 March 2015.

<http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/convenanten/2015/03/17/verklaring-conferentie-17-maart-2015-over-burgerschap-in-het-onderwijs/742679-declaration-on-promoting-citizenship-verklaring-parijs.pdf>

Й. Илиев

ОЦЕНЯВАНЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ПО ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

Националните политики за оценяване на учениците от гледна точка на въздействието им върху гражданското образование са различни.

Учениците се оценяват в областта на гражданското образование чрез различни дисциплини, преподавани в училище, независимо дали става дума за отделни предмети или за по-широкообхватни предметни области, към които са интегрирани отделни аспекти на гражданското образование.

При оценяването преподавателите се влияят от включените в националните учебни програми специфични учебни цели за съответния предмет или от общите тенденции за оценяване на учениците. Малко страни осигуряват специални насоки за оценка на

ученическия успех по предмета гражданско образование. Случаи за подобни специфични насоки има в Испания, Латвия, Румъния, Словения и Швеция.

В Испания в учебните планове по всички предмети фигурират специални критерии за оценка, които учителите задължително трябва да използват. В Латвия в примерната програма за предмета социални науки се препоръчват конкретни подходи за оценяване на учениците. В Румъния съществува серия от стандарти за оценяване по предмета гражданско образование в 4. клас и по гражданска култура в 8. клас. През 2004 г. са разработени нови критерии за оценяване на успеха по гражданска култура в 8. клас.

В Словения приложенията към всички учебни програми на задължителните училища включват специфични препоръки за оценяване на знанията. Също така Националният институт по образованието разпространява незадължителен наръчник за методиките на преподаване и оценяване на предмета гражданско образование и етика (7. – 8. клас).

В Швеция Националната агенция за образование разработва набор от шест изпита под формата на тест за 7., 8. и 9. клас. Тя трябва да помогне на учителите по предмета социални науки при оценяването на знанията на учениците в областта на демократичните принципи.

Образователните власти в Европа предоставят ограничен брой помощни средства на учителите при оценяването на ученическите знания, умения и нагласи по предмета гражданско образование.

Във Франция например социалните и гражданските компетентности на учениците се оценяват от преподавателите на различни ключови етапи от задължителното образование (2-ра и 5-а година от основното образование и в последната година от първия гимназиален етап на средното образование), като се използва стандартизирана лична книжка.

В Австрия през 2011 г. е публикувана брошура, която третира въпроса за оценката на компетентностите на младите хора по гражданско образование. Компетентностите се отнасят до способностите и желанието за намиране на решения на проблемите по индивидуален и независим начин, с умения за вземане на решения и концептуално мислене. Брошурата

предлага практически уроци и тестови упражнения, които помагат на учителите да придобият представа за настоящите знания и умения на учениците в тези области. Това издание е достъпно за всички австрийски учители.

Оценяването на гражданските компетентности на учениците, когато предметът се оценява и от гледна точка на неговото интердисциплинарно измерение, е безспорно предизвикателство, но без ефективни инструменти за оценка образователните услуги не могат да се оценят обективно и процесът на преподаване не може да се развива пълноценно.

Постиженията на учениците в гражданското образование и процесът на преминаване в по-горен курс

В рамките на основното и средното образование решението, с което се допуска даден ученик да продължи в следващото ниво на образование, в повечето случаи се обосновава с резултатите от обобщаващи форми на оценяване, организирани или от самото училище, или от централен орган.

Много често оценките, получени по предмета гражданско образование (организиран като отделен предмет), системно се вземат под внимание при връчването на удостоверения за завършена образователна степен или при определяне на това дали учениците са завършили успешно основното си образование или първия етап на средното образование. Но има и изключения и това са Гърция, Франция, Португалия, Румъния, Финландия, Обединеното кралство (Англия) и Норвегия.

В Португалия и Норвегия успехите на учениците по отделните дисциплини обществени науки и работа на ученическия съвет не са обект на обобщаваща оценка. В Португалия гражданското образование и обучение е „предмет от учебната програма на задължителното образование”, основаващо се на знания и умения от определен кръг теми, поради което оценката на ученика е качествена и не се дава конкретна оценка. В Норвегия липсата на оценка по предмета работа на ученическия съвет, който се изучава през първия етап на средното образование по преценка на учителите, създава известни трудности пред ефективното преподаване на този предмет. В Гърция удостоверението за завършено средно общообразователно училище се издава въз основа на общия среден успех от последната година на средното образование. Средният успех не отчита предмета гражданско образование, тъй като се преподава като отделен задължителен предмет през предходната учебна година.

Във Франция успехите, постигнати от учениците в гражданското, правното и социалното образование през трите години на средния гимназиален курс се удостоверяват от учителите и могат да бъдат използвани като мотиви и аргументи на комисията по издаване на свидетелство за завършено средно образование. В Румъния и Финландия отчитането на ученическите постижения по социални науки с цел издаване на удостоверение за завършено средно образование зависи от предметите, които са избрани от учениците, и от това дали те са част от стандартизирания зрелостен изпит в края на курса на

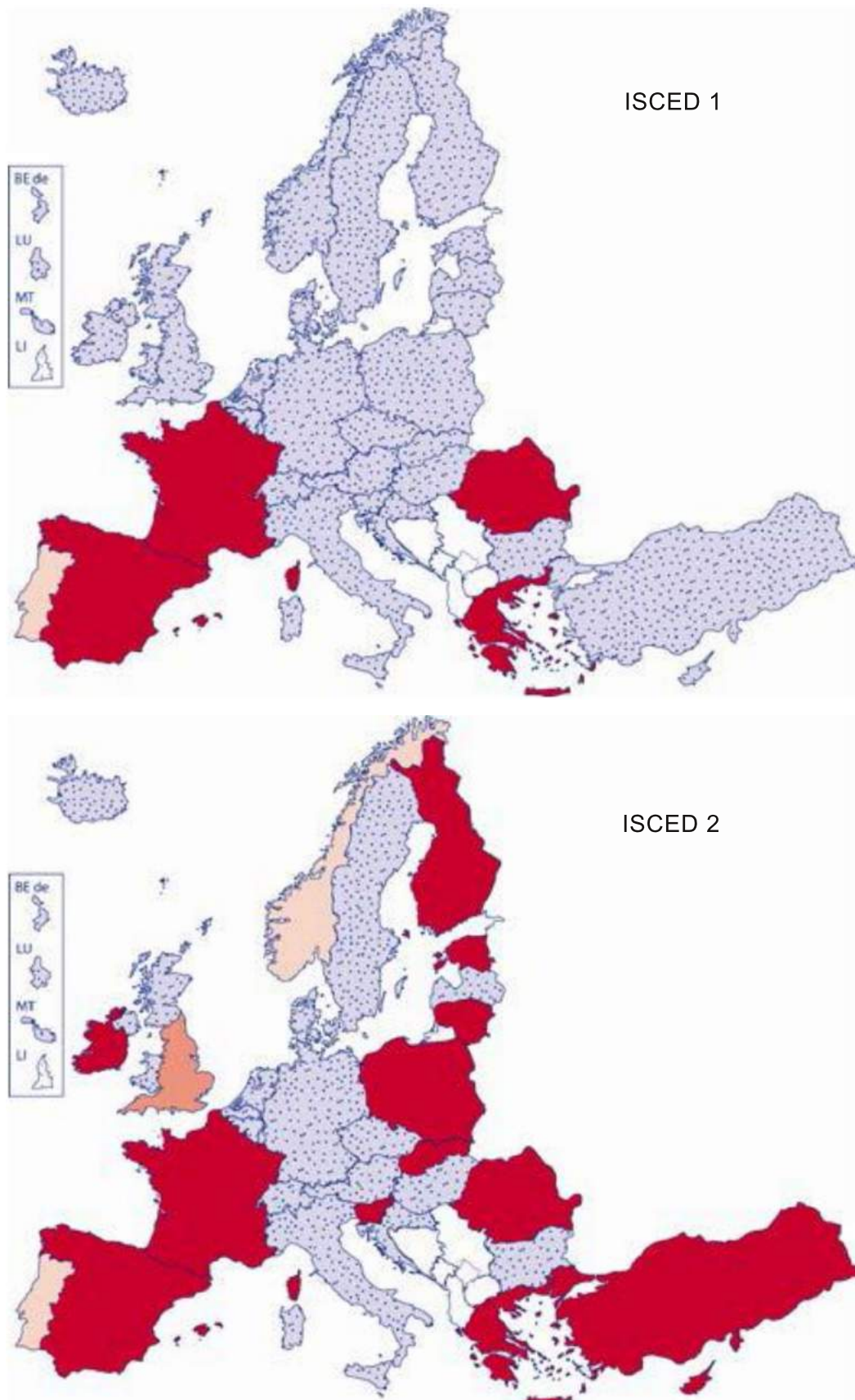
обучение. В Англия успехът по предмета гражданско образование се оценява в края на задължителното образование, ако учениците са се обучавали за придобиване на Свидетелство за завършен среден общообразователен кратък курс по гражданско образование.

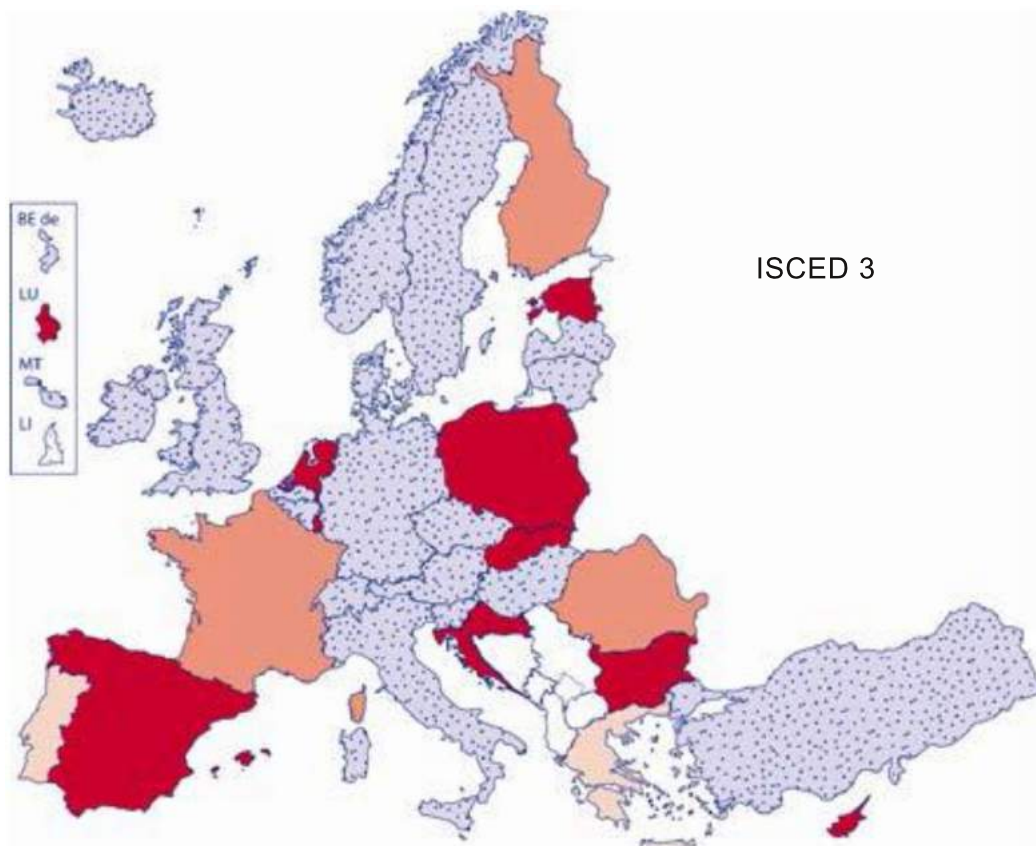
В други случаи резултатите от обучението на учениците по гражданско образование като отделен предмет са систематично отчитани при преминаване към следващото ниво на образование. Отчитането най-често става въз основа на оценка, получена в рамките на вътрешното текущо оценяване или при вътрешни изпити. Само във Франция и Ирландия гражданското образование като отделен предмет е част от външното оценяване.

Във Франция зрелостният писмен изпит за завършване на първия етап на средното образование включва учебни дисциплини като френски език, математика, история, география и гражданско образование. В Ирландия връчването на удостоверение за завършен първи етап на средното образование се издава въз основа и на доказани резултати от изпити за външно оценяване, които са по тематиката на предмета гражданско, социално и политическо образование.

В Румъния задължителните предмети, посветени специално на гражданското образование, не са част от външните зрелостни изпити в края на 7. и 8. клас. Това е валидно също и за Кипър и Люксембург по отношение на изпитите от външното оценяване, провеждани при завършване на средното образование.

Фигура 1. Значение на оценките по гражданско образование (преподавано като отделен задължителен предмет) за преминаване на учениците към следващото образователно ниво (нива ISCED 1, 2 и 3), 2010/2011 година

Легенда – оценки по отделен предмет:

- винаги се вземат предвид;
- не се вземат предвид систематично;
- никога не се вземат предвид;
- не се преподава като отделен задължителен предмет през съответното образователно ниво;
- няма налични данни.

Източник: „Евридика”

Оценка на участието на учениците в училищния и обществения живот

Насърчаването на активното участие на учениците в живота на училището и общността като цяло е една от целите на гражданското образование в повечето европейски страни. Около

една трета от страните предвиждат централни указания за оценяване на участието на учениците в училищния и обществения живот в системата на средното образование. Ученическото участие се оценява в основните училища в Испания, Латвия и Полша. Оценката е в различни форми, включително чрез създаване на лични профи-

ли на учениците, удостоверяване на участието им в училищни и извънучилищни дейности, оценка на ученическия успех в часовете по гражданско образование, организирано като отделен или като интегриран предмет. С изключение на Германия оценките за участие са част от оценките, обобщаващи постиженията на учениците в края на учебната година или в края на дадено образователно ниво. Тези оценки спомагат за вземането на решения относно бъдещата реализация на учениците.

Във Франция, Латвия и Полша участието на учениците се оценява и записва в лични профили като оценка

за участие в училищния живот или като оценка за поведение.

Във Франция учениците получават оценка за представяне в училище през целия курс на първия етап на средното образование, включително и в удостоверието за завършено образование. Тази оценка отразява приноса на ученика към училищния живот и участието му в дейности, организирани или одобрени от училището.

В Латвия и Полша на ниво основно образование участието на учениците в социални и доброволчески дейности е сред критериите за оценка на поведението на ученика.

Фигура 2. Централни насоки за оценка на активното участие на учениците в училище или в общността (ISCED 2 и 3), 2010/2011 година

Легенда:

- Централни насоки за оценяване на активното участие на учениците.
- Без централни насоки за оценяване на активното участие на учениците.
- Няма налични данни.

Източник: „Евридика”

В Италия, Нидерландия и Полша се присъждат кредити или точки за участие в ориентирани към общността извънучилищни дейности, които са важни за сформирани на общата оценка, осигуряваща достъп до средното образование (Полша) или за издаване на удостоверение за завършено средно образование (Италия и Нидерландия). В Нидерландия учениците трябва да положат общо 30 часа общественополезен труд по време на средното си образование, за да получат удостоверение за завършено образование. В Германия, провинция Северен Рейн-Вестфалия, учениците могат също така да положат доброволчески труд (вкл. и извън училището), което може да се документира чрез издаване на удостоверения.

В някои държави нагласите и участието се оценяват и в рамките на ученическата оценка по даден предмет, частично или изцяло посветен на гражданското образование. В Испания, Словения, Словакия и Турция учебните програми по предмета гражданско образование включват примерни критерии, които учителите могат да използват при оценката на участието на учениците в училището или в общността.

В Испания националната учебна

програма за отделните предмети гражданско образование и обучение по правата на човека и етично и гражданско образование от първия етап на средното образование включват критерии за оценка, които са свързани със степента на участие на учениците в дейностите на класа и училището.

В Словения в упътванията за учителите по учебните програми по история (в която е интегрирано гражданското образование) се посочва, че учителите могат да използват алтернативни форми на оценяване, като например оценка на активното участие по време на дискусии и дебати на ниво клас и училище.

В Словакия националната учебна програма за отделния предмет граждански науки, в рамките на първия етап от средното образование, предполага оценяване въз основа на проекти, свързани с посещаемост на учениците на заседанията на Общинския съвет. В Турция оценката по отделния предмет гражданство и демокрация се осъществява чрез формуляри за самооценяване, които дават възможност на учениците да оценят своите компетентности, свързани с активното им участие в общността.

Източник:

Bürgererziehung in Europa

<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ecd20d86-e56b-4635-976c-b103d49cc46c/language-de/format-PDF/source-72755475>

Л. Дърмонова

ПРАКТИКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ЕФЕКТИВНО ГРАЖДАНСКО ОБУЧЕНИЕ В УЧИЛИЩЕ

„Кажете ми и аз ще забравя.

Покажете ми и ще запомня.

Позволи ми да го направя и аз ще разбера.”

Конфуций

В публикацията *Шест изпитани практики за ефективно гражданско обучение* на Националния център за обучение и гражданска ангажираност (National Center for Learning and Civic Engagement) към Комисията по образованието (Education Commission of the States) на САЩ се акцентира върху различни аспекти на гражданското самосъзнание и социалната отговорност и похватите, чрез които тези понятия могат да бъдат изяснени на учениците по достъпен за тях начин.

Посочените преподавателски методи се основават на твърдението, че колкото по-информирани и социално ангажирани са младите хора с обществените процеси и проблеми, толкова по-силен е стремежът им към внасяне на положителна промяна в обществото чрез по-добро управление, гласоподаване, политически дискусии и други граждански дейности.

Добра практика № 1. Натрупване на знания за управлението, историята, законите и демокрацията

Политическите знания са важна предпоставка за активно гражданско участие. Младите хора, които имат познания за управлението на държавата, са по-склонни да гласуват, да обсъждат политически въпроси, да осъществяват контакт с правителството и да участват в граждански инициативи. В днешно време обаче изучаването на дати и факти не е достатъчно, за да подготви подрастващите да бъдат част от едно демокра-

тично общество. Гражданското образование е по-ефективно, когато се интегрира във всички компоненти на учебната програма. Холистичният подход дава възможност на учениците да изследват в дълбочина конкретни граждански проблеми и отражението им върху обществото като цяло.

Методите, чрез които подрастващите могат да бъдат насърчени да търсят информация, да я анализират и да натрупват знания в тази насока, са разнообразни. Традиционните лекционни уроци все още имат място, но монотонното представяне на факти не позволява генериране на нови идеи. Повечето ученици са изключително технически грамотни и могат да използват дигитални медии с лекота, което дава възможност за прилагане на похвати като групови презентации, търсене на информация в интернет, интервюта и др. за постигане на заложените в програмата учебни цели.

Примери:

Демократична класна стая, гимназия „Корона”, гр. Корона, щата Калифорния

Обсъждането с учениците на въпроси, касаещи демократичното управление, спомага за развитието на информирано общество. Процесът може да се разгърне чрез организиране на класа в единна демократична структура. В демократичната класна стая учебната програма се реализира

с активното участие на учениците, а решенията се взимат чрез сътрудничество между ученици и училищен персонал. Властта е споделена, което, от своя страна, позволява на младите хора да управляват и контролират собственото си поведение. Друга характеристика на демократичното училище е демонстриране на наученото в общността и получаване на обратна връзка.

Ние, хората, гимназия и приложен технологичен център в гр. Милфорд, щата Ню Хемпшир

В часовете по обществени науки в училището се използва програмата „Ние, хората: гражданинът и конституцията“, одобрена от Центъра за гражданско образование. Програмата е предназначена за ученици от начален, среден и гимназиален етап и е фокусирана върху принципите на американската конституция и Декларацията за човешките права. Въз основа на нея учебната програма се моделира така, че да отразява случващото се в града (посещение на кандидат за Конгреса или Върховния съд и др.). Също така градски комисари, собственици на местен бизнес и други ключови за града фигури често се канят като оратори в часовете.

Добра практика № 2. Дискутиране на актуални местни, национални и международни въпроси и събития, с акцент върху тези от тях, които младите хора възприемат като важни за живота си

Учебната програма по гражданско обучение рядко засяга противоречиви въпроси като националния дълг, глобалното затопляне, еднополовите бракове, имиграционния/граничния контрол, социалното осигуряване и др. В резултат на това младите хора трудно се научават да се ангажират продуктивно с

проблемите и събитията, които са двигатели на съвременните политически системи. Обмяната на мнения спомага за развитие на способност за оценяване на чуждата гледна точка. Освен това обсъждането на трудно решими казуси съдейства за изясняване на противоположни убеждения и насърчава използване на обективни подходи към тези казуси. Здравословното гражданско обучение дава възможност на учениците да изследват актуални проблеми в тяхната общност/държава или в света и да намират приемливи решения за тях. След това наученото може да бъде споделено посредством видеопрезентации, дебати, драматизации и др.

Пример:

Красавицата и звярът, подготвителната гимназия в Северен Лондейл, град Чикаго, щата Илинойс

В тази програма науката се комбинира със социални теми. В часовете по химия например учениците обсъждат собствени и обществени убеждения, свързани с красотата, докато учат за натриевия хидроксид (луга), използван в продуктите за изправяне на коса. Засягат се също и други негови употреби в бита, гледат се клипове и се разискват статии, свързани със свойствата му. Според учителите химията е трудно разбираем предмет, докато не се обясни в конкретен индустриален или социален контекст.

Добра практика № 3. Създаване и използване на програми, осигуряващи възможност за прилагане на наученото чрез полагане на общественополезен труд

Service-learning е подход, при който учениците са насърчавани да използват придобитите в училищна среда знания

и умения за намиране на осъществими решения за задоволяване на конкретни обществени потребности. Това не е цялостна учебна програма, нито предварително подготвен план, а по-скоро експериментален холистичен подход, осигуряващ възможност на учениците да идентифицират и разрешават проблеми в училището и общността си, които са наистина важни за тях.

Осъществяването на връзката между целите на обучението и ползите за обществото може да бъде постигнато по два начина:

1. Стартиране на проект за общественополезен труд и набелязване на конкретни цели от учебната програма, които могат да бъдат изпълнени чрез този проект.

2. Определяне на специфични образователни цели и след това намиране на подходящ за изпълняването им проект.

Примерни теми за проектите са: устойчивост на храните, глад и бездомност, училищен тормоз, семейства от различни раси, готовност за бедствия и др. Учениците могат да направят търсене в интернет или да обходят квартала в търсене на идеи за услугите, които могат да предоставят. Колкото по-ангажирани са учениците с процеса по избиране и планиране на проекта, толкова по-вероятно е да се заемат сериозно с работа.

Примери:

Задният ми двор е езерото Калумет, държавните училища в гр. Чикаго, щата Илинойс

През последните години се забелязва стремеж на чикагските държавни училища да осъществят по-тясна

връзка между услугите за обществото, които учениците предоставят, и обучението в училище.

Програмата *Задният ми двор е езерото Калумет* е пример за това какво може да се случи, когато училището и общността си сътрудничат за разрешаването на местни проблеми. Езерото е разположено в югоизточната част на Чикаго – област, представляваща девствена влажна зона в началото на 20 в. и превърната в район с процъфтяваща стоманодобивна промишленост. В продължение на години зоната деградира, обхваната от инвазивни растителни видове. Учениците от областните държавни училища започват да разчистват тези видове, давайки възможност на естествените за района тревисти и растителни видове да се развиват. Чрез този проект учениците се запознават с биоразнообразието, екосистемите, влажните зони, естественото историческо развитие на областта и заинтересованите страни в социално-политически план, както и с различни начини за опазване на околната среда.

Екип за здравословно хранене, чартърно² училище „Ню Фаундейшънс“, Филадельфия

Учебната програма на училището е организирана по начин, насърчаващ както личните постижения на учениците, така и усещането им за принадлежност към общността.

В зависимост от възрастта, образователния етап, в който са, и опита си подрастващите влагат различно значение в думата „общество“. Децата в детската градина например свеждат това понятие до семейството си и останалите деца в класната стая. С порастването и съзряването концепцията за общество за-

² Чартърните училища са финансирани от държавата, но са независими по отношение организацията на дейността си.

почва да се разширява, обхващайки постепенно цялото училище, квартала, града, държавата и накрая целия свят. До достигането на 8. клас учениците имат възможност да участват в *service-learning* проекти с въздействие на всички тези нива.

Една от инициативите на училището е *Екипът за здравословно хранене*. Учениците посещават местна ферма, където се запознават със значението на здравословното хранене, пътя на храната, начините за самостоятелно отглеждане на хранителни култури и идеята за устойчивост на храните. В гимназиалния етап подрастващите стартират сами различни проекти, свързани със здравословното хранене: здравословен шейк бар; разширяване на обществената градина; проучване върху храните, предлагани в училищните столови, и храненето на учениците, трансформиране на празен парцел земя, разположен зад сградата на училището в градина за отглеждане на патладжани, домати и други зеленчуци.

Добра практика № 4. Осигуряване на извънучебни дейности, чрез които младите хора имат възможност да се включат по-активно в живота на училището и общността

Учениците имат възможност да приложат наученото в контекста на реалния живот, тъй като повечето такива дейности са изнесени извън класната стая. Това засилва у тях чувството за собствена ефикасност и усещането, че са част от нещо по-голямо. В резултат тези ученици са по-склонни да търсят начини за положителен принос към своята общност и обществото като цяло. Според някои проучвания участието в училищни групи/клубове е фактор с по-голяма тежест, когато става дума за гражданска ангажираност в по-зряла възраст, отколкото други фактори като образование и доходи.

Примери:

Център за гражданска ангажираност, гимназия Лик-Уилмердин, град Сан Франциско

Центърът организира различни дейности, свързани предимно с гражданското участие и ангажираност на учениците, но също и обучение в лидерство, клубове по интереси, събиране на средства, ученическо управление и др. Един от проектите на клуба, в сътрудничество с департамента по история, е участие в кампанията за регистриране на нови гласоподаватели.

Училището също така партнира на организацията *Rebuilding Together*, чиито програми са свързани с безплатно поправяне и реновиране на домове на хора с ниски доходи, възрастни хора и хора със специални потребности.

На международно ниво Центърът участва в проекти в селски райони в Африка. В един от проектите ученици и учители работят заедно с местните хора за построяване и обзавеждане на училищна сграда от две стаи и баня в селото и поправяне на местната клиника.

На местно ниво Центърът организира поставяне на щанд за печатни материали на местен фестивал за изкуство и музика. Това се използва и като възможност за дискусии, свързани с различните култури в квартала, в който се намира училището.

Клуб за дебати и речи, Гимназия за наука, Бронкс, град Ню Йорк

В 21. век умението за изнасяне на речи и водене на дебати става все по-значимо. Програмата въвежда учениците в изкуството на говоренето и презентацията, развива тяхната самоувереност, учи ги да формулират идеите си и да използват гласа си по най-ефективния начин. Учениците се научават да измерват тежестта на аргументите, да предвиждат

тези на опонентите си и отговорите на собствените си аргументи, а също и как да печелят и губят споровете с достойнство. Завършващите програмата ученици знаят как функционира държавата. Те са политически грамотни граждани и членове на обществото.

Добра практика № 5: *Насърчаване участието на учениците в управлението на училището*

Участието на учениците в управлението може да се осъществи под различни форми – ученически съвет, младежки консултативни съвети, комитети, функциониращи на ниво департамент/факултет и др. Тези инициативи дават възможност на подрастващите, от една страна, да реализират на практика идеите си за подобряване на училищния климат, а от друга – да проверят гражданските си умения в една относително контролирана среда.

Примери:

Благодарение на своята ангажира-

Примери:

Посещение на Бизнес града, основно училище „Сенита Вали“, гр. Тюсън, щата Аризона

Бизнес градът (Biz Town) е проект на американския филиал на междуна-

ност учениците от една чикагска гимназия постигат промяна на правилата за носене на униформи, а младежкият консултативен съвет в едно училище в щата Колорадо прокарва изменение на щатското законодателство, касаещо издаването на преподавателски лиценз. Според гласуваната единодушно промяна за получаване на лиценз за преподаване учителите трябва да са преминали и обучение за превенция на самоубийства.

Добра практика № 6. *Насърчаване участието на учениците в симулации на демократични процеси и процедури*

Чрез симулации на съдебни процеси и избори например учениците могат да повишат гражданските си знания; да се научат по-успешно да работят в екип; да развият аналитично мислене; да придобият увереност, когато говорят пред публика и др. Технологиите могат да бъдат използвани за симулиране на професионална работна среда, в която младежите си разменят имейли, планират срещи и провеждат изследвания.

родната организация Junior Achievement. Това е миниатюрен град, помещаващ се в огромна сграда, в която има банка, телевизионна станция, медицинска клиника, градски съвет и много други обществени служби (услуги) и организации, типични за съвременното общество.

Петокласниците в училището „Сенита Вали“ сами набират средствата, необходими за посещение на *Бизнес града*. Целта на това посещение е да се осигури възможност на учениците да осмислят икономически термини чрез управляване на един интерактивен град. Те се научават как се ръководи бизнес предприятие, как се управляват финанси и др. Преди посещението си на Бизнес града подрастващите преминават през 18-часово обучение, в което се запознават с различни бизнес принципи, кариерни особености, банкови процедури, но наред с финансовата и икономическата грамотност учениците навли-

зат и в демократичните процеси и се научават да ги ценят. При пристигането си в града те назначават главен изпълнителен директор за всяко бизнес предприятие, плащат сметки и данъци и избират кмет, шериф и съдия. При неспазване на правилата нарушителят трябва да наеме адвокат и да се изправи пред съда.

Местни изследвания показват, че преживяванията в *Бизнес града* помагат на учениците да осъзнаят колко е важно не само да завършат училище, но и да продължат образованието си след това, както и да изберат кариера въз основа на личните си интереси и способности.

Младежки съд, гимназия Гарфийлд, град Сиатъл, щата Вашингтон

Симулацията на съдебен процес, като образователен инструмент, може да се използва при всички възрастови групи ученици. Чрез нея подрастващите се запознават със законите, ролите и отговорностите на различните длъжностни лица в съдебната зала и усвояват ораторски умения. През 2012 г. гимназията Гарфийлд, съвместно с общинския съд в Сиатъл, за първи път превръща тази симулация в младежки съд, в който нарушителите са осъждани от свои връстници за реално извършени от тях простъпки или демонстриране на неподходящо поведение. Източници:

Санкциите, които обикновено се налагат от журито, включват полагагане на общественополезен труд, участие в обучение за разрешаване на конфликти или образователна работилница, даване на обезщетение и др. Разликата в този подход спрямо други подобни програми за младежко правосъдие е, че младите хора участват активно в процеса на всички нива.

С течение на времето младежките съдилища стават компонент на съдебната система за непълнолетни в САЩ. Те са организирани и администрирани по различен начин, но общото помежду им е, че се използват за наказване на нарушители на възраст между 11 и 17 години, извършили ненасилствени простъпки за първи път.

1. Guidebook: Six Proven Practices for Effective Civic Learning
<http://www.ecs.org/clearinghouse/01/10/48/11048.pdf>
2. JA BizTown
<https://www.juniorachievement.org/web/ja-wisconsin/ja-biztown>

Р. Стойкова

ПРЕДСТАВЯМЕ ВИ

ПОЛИТИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В АВСТРИЯ

За осъществяването на политическото образование в класната стая, по поръчка на Федералното министерство на образованието, науката и научните изследвания (Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung – BMBWF), е създаден проектът Zentrum polis. Проектът се изпълнява от Института за изследване на човешките права „Лудвиг Болцман“ (Ludwig Boltzmann Institut für Menschenrechte – BIM). На интернет страницата му може да се намерят както основните документи, така и практически насоки и примерни идеи за уроци.

Училището е основно място за социализация и учене на младите хора. През 1978 г. се взема решение за интегриране на политическото образование в образователната система на Австрия. Принципът на интердисциплинарното преподаване се прилага за всички видове училища и училищни нива. Указът за политическото образование на BMBWF от 1978 г. е актуализиран през 2015 г. Утвърждава се, че политическото образование е от съществено значение в едно демократично общество.

Политическото образование в класната стая

Към политическото образование се подхожда по различен начин във всеки тип училище. В професионалните видове училища то се преподава като самостоятелен предмет, във

всички други се предлага като комбиниран предмет, например с история, съвременна история, право или икономика. В началното училище политическото образование е интегрирано в предметите по роден край/човек и природа. След учебната 2016/17 година то е включено като задължителен предмет от 6. клас нататък.

Индивидуалните учебни планове са в основата на конкретното прилагане на съдържанието на политическото образование в училищата. По принцип то засяга всички области на политиката и стимулира обсъждането на въпроси от местния, регионалния и националния контекст, както и на европейското, международното и глобалното измерение на политиката.

Компоненти на политическото образование

Компонентите, върху които се фокусира политическото образование в училище, са:

➤ Образование за правата на човека.

➤ Образование за Европа и европейската политика: Европа и ЕС формират тематичната отправна точка, за да улеснят разбирането на политическите процеси и политическото вземане на решения и действия, основани на знанието.

➤ Равенството между половете заедно с образованието за равнопоставеността е формулирано като принцип на преподаване. Аспектът за равенство между половете се вписва

в политическото образование на ниво съдържание, понятия, респ. методи и конкретната дидактическа работа.

Други видове образование, които имат пресечни точки с политическото, са например образованието за политиката на развитие, здравното образование, глобалното и социалното учене.

Влияние на политическото образование

Политическото образование означава овластяване, предоставя знания, осигурява ориентация и методи за разширяване на собствените компетентности. Младият човек се учи да мисли асоциативно и да заема позиция. Ако са налице лично отношение и загриженост за проблемите, които поставя политическото образование, тогава идват и идеите с какво човек иска и може да допринесе и да повлияе. Такъв тип ориентация към живота насърчава или предизвиква ангажираност и участие и допринася за политически отговорно действие – т.е. основано на знания и рефлексивно.

Дидактически принципи

Принцип на противодействие/ориентиране по отношение на конфликтите

Важно е да се предлагат различни (поне две) политически перспективи по даден въпрос. Политиката винаги е обвързана с конкретно място и интереси, поради което не е „независима“. За да се избегне политически едностранното манипулиране, е необходимо да се предлагат полемични позиции. Така учениците имат възможност да стигнат до различни политически решения.

Ориентиране към живота и подходящите теми

Политическото образование трябва да се основава на интересите на учениците. По този начин е възможно да се надгражда върху техния предишен житейски опит и да се постигне мотивация. Този предишен опит трябва да бъде допълнително развит в клас. Необходимо е фокусът на преподаването да бъде върху влиянието на политическите решения и процеси върху живота на самите ученици. Желателно е също така проблемите на техния житейски свят (например страхът от миграцията или училищният натиск за оценки/резултати) да бъдат разглеждани и проучени по адекватен за съответната възраст начин.

Ориентиране към проблема

Преподаването в политическото образование винаги трябва да се основава на политически проблеми. Това включва ситуации, които изискват политическо решение. Така младите хора се учат, че често политическите конфликти нямат лесно решение. Фундаментални въпроси на обществото като екология, война и мир, глобализация, разпределение на ресурсите, миграция и др. трябва да бъдат включени в уроците и ако е възможно, да бъдат разработени в актуалния контекст. По този начин посочените проблеми стигат до съзнанието на учениците. При това се показва защо се сблъскват различни интереси при тяхното решаване.

Ориентиране към действие

Тук фокусът е върху самостоятелната конфронтация на учениците

с политическото образование. Тяхната работа е ориентирана към действие само когато е поставена в политически контекст, т.е. свързана е с нивото на знанията.

Ориентиране към науката

С всички необходими условия, темата на урока трябва да бъде представена по начин, подходящ и за научни дискусии. По този начин в уроците може да се интегрират разнообразни научни перспективи. Необходимо е също учениците да опознаят и сами да прилагат методи и работни техники, които отговарят на основните научни критерии. Така се насърчава откривателското и изследователското учене – например учениците може да представят на своите съученици резултати от проучване, които са разбираеми и проверими.

Учене чрез пример

В случая фокусът е върху работата по конкретни случаи. Учениците могат по-лесно да разберат по-малки структурирани теми и да извлекат въз основа на тях по-големите взаимовръзки. По този начин се научават различните закономерности и принципи. Задачата на учителите е заедно с учениците да прехвърлят изводите от отделните случаи към общата закономерност.

Ориентация към компетентностите

Структурният модел на компетентност в политическото образование (2008) предоставя основна ориентация за целите, които трябва да бъдат постигнати в класната стая. Акцентът е върху развитието на отговорни граждани. Отправната точка не е институционализираната полити-

ческа система, а житейският свят на учениците. Посочва се, че не става въпрос за стандартизиране на преподаването.

Методическа компетентност

Учениците трябва да анализират критично политическите послания. Методите за анализ на статистически данни, изображения и текстове следва да бъдат разработени въз основа на практически примери. Необходимо е също така учениците да се научат да се изразяват адекватно и да използват различни средства за масова информация.

Компетентност за преценка

Учениците трябва да умеят да взимат и формулират политически решения и да разглеждат критично както собствените си, така и чуждите съждения. Политическите решения следва да бъдат оценени по отношение на тяхната уместност и фактическото и логическото качество на тяхната обосновка. Тяхната обвързаност с интересите и конкретното място е добре да бъде разработена в различни казуси. Решенията трябва да бъдат поставени под въпрос относно съответствието им с правата на човека и да бъдат взети предвид съпътстващите ги предразсъдъци. Необходимо е да се даде възможност на учениците да оценят последиците от политическите решения.

Компетентност за действие/ лидерски умения

Учениците трябва не само да се научат да преценяват и формулират политически позиции, а и да се застъпват както за собствените си интереси, така и за интересите на

другите. Необходимо е да бъдат демонстрирани разнообразните възможности за демократично участие и за разпространяване на политическите послания чрез различните медии. Също така и как да се намерят потенциални съюзници сред политическите представители, партиите и гражданското общество. Така учениците се научават да осъзнават необходимостта и неизбежността на компромиса и да приемат решенията на (демократичното) мнозинството.

Експертни знания

Учениците трябва да могат да свързват понятия като демокрация, власт, господство, легитимност, държавност и др. чрез различни казу-

си. Способността диференцирано да се използват и отразяват основните политически понятия и концепции, е необходимата предпоставка за целенасочено справяне с политически проблеми. Целта не е просто запамятаване на дефинициите, а конструктивно решаване на проблеми.

Примерен урок на тема „Медийното отразяване на насилието и расизма в спорта“

Започва се с мозъчна атака (брейнсторминг) в класа по темата за спорта и насилието. След това учениците се разделят на малки групи, като всяка група трябва да търси статии в онлайн вестници по темата. Статиите се анализират и се представят пред класа.

ВРЕМЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ	2 ЧАСА (ПРИ ВЪЗМОЖНОСТ: БЛОК-ЧАСОВЕ)
УЧИЛИЩНО НИВО	от 7. клас нататък
МЕТОДИ	<ul style="list-style-type: none"> ○ мозъчна атака ○ интернет търсене ○ презентация ○ дискусия
МАТЕРИАЛИ	<ul style="list-style-type: none"> ○ достъп до интернет ○ списък на онлайн вестници като помощ за стартиране ○ образец на критериите за оценка
КОМПЕТЕНТНОСТИ	<ul style="list-style-type: none"> ○ методологическа компетентност ○ компетентност за преценка
ЦЕЛИ	Учениците разсъждават върху историята и опитите за обяснения на насилието и расизма в спорта и формират свое собствено мнение
ПРЕПРАТКИ СЪОБРАЗНО УЧЕБНАТА ПРОГРАМА	политическо образование, спорт, немски език, религия/етика

Описание на процедурата

Задачата на учениците е в групи от 2-ма или 3-ма да направят анализ на намерените статии по темата в онлайн архива на даден вестник и да го представят пред класа.

Стъпка 1

Ключовите думи за темата се установяват чрез дискусия. Те формират основата за онлайн търсенето. Освен това трябва да гарантират, че всички групи претърсват архивите възможно най-равномерно и че е възможна съпоставимост на резултатите.

Стъпка 2

Статиите от вестника се оценяват по дадения образец на критериите:

- за кои спортове се съобщава;
- кои държави са споменати;

Източници:

1. Was darf Politische Bildung? Eine Handreichung für LehrerInnen für den Unterricht in Politischer Bildung

https://zpb.phwien.ac.at/wp-content/uploads/Was_darf_politische_Bildung_A4.pdf

2. Politische Bildung im österreichischen Schulsystem im Überblick

<https://www.politik-lernen.at/site/grundlagen/politischebildung>

3. Gewalt und Rassismus im Sport: Berichterstattung in den Medien

<https://www.politik-lernen.at/site/praxis/unterrichtsideen/article/103771.html>

- как, кога и къде се появяват извършителите (поотделно или по групи; на стадиона или извън него; преди, по време на спортните събития или след тях);

- как се проявяват нападенията (словесно, символично, физическо насилие, психическо насилие);

- кои са характерните черти на насилиниците или расистките фенове;

- какви причини се изтъкват за нападенията;

- какви решения се предлагат за проблемите.

Стъпка 3

Всяка група представя резултатите си и формулира ясен отговор на зададените въпроси. Общият резултат от всички групи може да бъде допълнително анализиран по отношение на въпроса *Има ли различия в начина, по който отделните вестници информират по темата, и ако има – какви са.*

Л. Дърмонова

ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА ДЕМОКРАЦИЯ КАТО ЧАСТ ОТ ПОЛИТИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ПРОВИНЦИЯ СЕВЕРЕН РЕЙН-ВЕСТФАЛИЯ, ГЕРМАНИЯ

Историко-политическото образование и образованието за демокрация заемат важно място в училищата на провинцията. Стремещт е училището да бъде пространството, където се усвояват правилата на демокрацията

и тя става начин на живот. Много учители съгласуват своите педагогически цели с основните аспекти на демокрацията и човешките права и съзнателно ги включват в училищната си програма. Различни проекти, някои

от които в национален мащаб, са в помощ на училищата в ангажимента им за образование, основано на ценностите на демокрацията. От своя страна, концепцията „Памет за бъдещето“ е в подкрепа на другата важна част от политическото образование – културата на паметта. Това е ценностна ориентация и историко-политическо образование в най-добрия смисъл. Историческото и политическото образование са заложили в референтната рамка на училищното качество и в учебните планове.

Дидактически подходи

Целта на образованието за демокрация е да мотивира учениците да се идентифицират с демокрацията като форма на управление, общество и живот и да им се даде възможност за активно участие в демократичните процеси.

Основата за това е *Концепцията за конструктивна компетентност*. Тя включва дванадесет компетентности, в които учениците трябва да бъдат обучени:

- ✓ Изграждане на знание, интегриращо космополитизъм и нови перспективи.
- ✓ Способност за прогнозно анализиране и оценка на развитието.
- ✓ Интердисциплинарно придобиване на знания и активност.
- ✓ Идентифициране и претегляне на рисковете, опасностите и несигурността.
- ✓ Планиране и работа в сътрудничество.
- ✓ Разглеждане на конфликтите при анализа на стратегиите за действие.
- ✓ Участие в колективното вземане на решения.
- ✓ Да мотивират себе си и другите

да станат активни.

✓ Способност за отразяване на своите собствени принципи, както и тези на другите.

✓ Използване на идеите на справедливостта като основа за вземане на решения и за действия.

✓ Способност за самостоятелно планиране и самостоятелни действия.

✓ Изразяване на емпатия.

Устойчивото развитие на тези умения може да бъде постигнато само по демократичен път, точно както за демократичните принципи трябва да се мисли само по устойчив начин.

Демократично мислене

Образованието за демокрация не е задача само на политическото образование, а на училището като цяло. Базата е свободно-демократичният обществен ред, определен от Основния закон на Германия и Конституцията на провинцията. По същество той включва принципа на мнозинството, правата на малцинствата и защитата на правата на човека, и по-конкретно:

✓ правото на народа да упражнява държавната власт на избори и да избира народни представители чрез общо, пряко, свободно, равно и тайно гласуване;

✓ обвързването на законодателството с конституционния ред и обвързването на изпълнителната власт и юриспруденцията със закона и правото;

✓ правото на образование и наличието на парламентарна опозиция;

✓ възможността за смяна на правителството и неговата отговорност към народните представители;

✓ независимостта на съдилищата

та;

✓ изключването на каквото и да било насилие и произвол;

✓ правата на човека, конкретизирани в Основния закон.

Една от задачите на училището е да запълни тези абстрактни понятия с живот по начин, който е близък до ежедневието на учениците и ориентиран към бъдещето.

Демократично действие

Всеки, който очаква учениците да действат демократично, трябва да им покаже това. Демократичната училищна култура е основна предпоставка за успешно демократично образование.

Затова се подкрепят редица инициативи и програми, чрез които учениците могат сами да научат как се действа демократично и да приложат наученото:

✓ Състезанието „Младежки дебат” се съсредоточава върху свободата на изразяване и демократичната култура на дебата.

✓ Програмата „Демократично действие” подкрепя проекти, инициативи и идеи, които способстват за дълбочаването на образованието за демокрация и за демократична политика, основана на опита, а така също и за фокусиране върху проблемите и задачите на общността.

✓ Активно действащи в подкрепа на човешките права са учениците, които участват с проектите си в мрежите „Училище без расизъм – училище с кураж” и „Училище на многообразието – училище без хомофобия”.

✓ Учениците в началното училище са ангажирани за правата на децата в рамките на проекта „Приятелю”.

✓ Социалното участие и доброволчеството се подкрепят от програ-

мата на провинцията „Социално изобретателно” (sozial genial).

Демокрацията като начин на живот

Демокрацията е нещо повече от форма на управление. Всеки, който разбира демокрацията като начин на живот, очаква училището да вземе този факт предвид. Това означава не само да се претендира за всички посочени по-горе права, но и да се поеме отговорност за спазването и укрепването на правата на всички хора.

Ако училището наистина подготвя за живота, тогава постепенното поемане на отговорност в училище (за себе си и за другите) означава също и подготовка за участие в социалните процеси – било то под формата на политически ангажимент или на доброволческа дейност.

Демократичното участие изисква учениците да участват в решенията, които засягат собственото им учене и живот в училището и училищната общност. Участието в процесите на вземане на решения също така означава споделяне на отговорността за последиците от това решение. Участието и отговорността са две страни на една и съща монета. Това включва и насърчаването на демократичния ангажимент в училищната и обкръжаващата среда.

Теми

Да се установи връзката между правните текстове и живота, да се придаде смисъл на понятието демокрация – това също е задача на училището. Може да се използват конкретни теми от различни области, за да се илюстрира демокрацията като форма на управление, социална

структура и начин на живот. Примерите включват:

- Правата на човека.
- Правата на детето.
- Демократична училищна култура.
- Межкултурно развитие на училището и на учебния процес.
- Превенция на насилието в Северен Рейн-Вестфалия.

Правата на човека

Разбирането на човешките права и тяхното значение от всеки един ученик е в основата на изграждането на демократичната компетентност.

В Германия равенството е конституционно право, което гарантира на всеки човек равни права. Следователно никой не може да бъде дискриминиран или облагодетелстван поради своя пол, потекло, раса, език, родина, произход, вяра, религиозни или политически възгледи или увреждания.

Правата на детето

Разбира се, правата на човека се отнасят и за всички деца. Независимо от това, е уместно и подходящо да се формулират и разглеждат допълнително правата на децата и младежите.

Националният план за действие „За една дружелюбна към децата Германия“ съдържа разнообразен набор от мерки, предприети в резултат на различни международни споразумения. Фокусът е върху следните шест цели:

- ✓ Равни възможности чрез образование.
- ✓ Израстване без насилие.
- ✓ Насърчаване на здравословен живот и здравословни условия на околната среда.

✓ Социално участие на децата и младежите.

✓ Разработване на справедлив жизнен стандарт за всички деца.

✓ Международни задължения.

Най-важните необходими действия в бъдеще са да се помогне на всички деца да упражняват правата си. Това означава, от една страна, да се информират децата за правата им и да им се обясняват, а от друга – да се подкрепят в използването на тези права.

Аспекти на образованието по въпросите на мира

Усещането за мир е конституционна задача. Провинциалното Образователно министерство разглежда образованието в областта на мира като централен аспект на политическото образование. Министерството е сключило споразумение за сътрудничество с Бундесвера (Въоръжените сили на Федерална република Германия) относно обсъждането на въпросите за „политиката на сигурност“ в училище, в рамките на политическото образование. Основа за това са съответните разпоредби на Основния закон на Федерална република Германия, Конституцията на провинция Северен Рейн-Вестфалия, Законът за образование и Рамката за политическо образование на провинция Северен Рейн-Вестфалия. По този начин се включва информация за предотвратяването на глобални конфликти и управлението на кризи, както и за националните интереси. На тези занятия винаги присъстват и ресорните учители, които носят отговорност за тях. Забранено е всякакво рекламиране на дейностите на Бундесвера.

Въпросът за мира и политиката на сигурност трябва да се третира в

правилен баланс в училище. Това включва даване на възможност, освен на Бундесвера, и на организациите на движенията за мир да представят позициите си в класната стая. Съответният учител решава на своя отговорност какви теми да бъдат застъпени. Следва съгласуване с ръководството на училището и ако е приложимо – с учителските конференции, както и с училищната конференция, дали и кои оратори да бъдат включени.

Демократична училищна култура

Участието на учениците в училищния живот е само един – макар и съществен – градивен елемент на демократичната училищна култура. Както е видно от посочените примери, тя означава много повече от избор на говорител на класа и на училището.

ПРИМЕР

Много училища стартират програми и проекти за укрепване на демокрацията и демократичната училищна култура. От особено значение са проектите, разработени от самите ученици.

Гимназия „Каролус-Магнус” в Юбах-Паленберг (Carolus-Magnus-Gymnasium – Übach-Palenberg)

В рамките на ученическото представителство гимназията планира и осъществява голям брой проекти, които сплотяват училищната общност и допринасят за социалната ангажираност. За да координира тези проекти, Ученическият съвет (УС) ги организира в концепция, наречена „5-те стълба”, и работи в съответствие с нея. В допълнение, в класната стая

се поддържа демократичен климат, основан на принципите за участие, приобщаване и прозрачност.

Концепцията определя петте области на дейност на учениците. Те включват:

- Социална ангажираност
- Активен училищен живот
- Противоположност на расизма и дискриминацията
- Грижа за екологията и устойчиво развитие
- Съвместно създаване на училищна политика

На седмичните заседания на УС присъстват не само избраните от учениците представители, а и такива, които не заемат никакъв пост/позиция. В работата на УС участват и двама учители, които също се избират ежегодно. Всички те функционират като демократично представителство на учениците от гимназията.

Концепцията „5-те стълба” улеснява тяхната работа. От една страна, импулсите от ученическата общност се интегрират по-бързо, от друга, много от проектите и дейностите вече са включени в годишния план и невинаги трябва да бъдат планирани отново.

Концепцията представлява демократичната основа, с помощта на която е възможно да се отчитат най-добре ученическите интереси. Тази платформа, в която учениците могат да се организират, насърчава демократичната компетентност и преценка. По този начин се формира вяра в собствените сили и се укрепва чувството за общност. Чрез съвместните дейности младите хора задълбочават собствените си интереси и критическата си самооценка. Концепцията има трайно въздействие върху цялостното развитие на училището и е неразделна част от неговия профил.

Примери за проекти според областите на дейност

<p>Социална ангажираност</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Над 40 000 евро дарения за организацията „Лекари без граници” ✓ Разнообразни кампании за събиране на средства ✓ Подкрепа на местния проект за подпомагане „Нашите деца” ✓ Участие в проекта „Глад 24”³
<p>Активен училищен живот</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Организиране на множество събития за учениците (футболни турнири, карнавален празник, училищен фестивал) ✓ Сформиране на различни ученически работни групи (от ученици за ученици) ✓ Автономно проектиране на центъра за самообучение
<p>Противодействие на расизма и дискриминацията</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Многобройни събития и проекти срещу расизма и дискриминацията ✓ Дейности за активно разрешаване на спорове ✓ Подкрепа на IFK-ученици⁴
<p>Екология и устойчиво развитие</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Сертифициране като училище на бъдещето ✓ Независима работна група за опазване на околната среда ✓ Колективни проекти/рециклиране
<p>Европейски проекти</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Близко сътрудничество с УС на колежа в Ландграф, Нидерландия ✓ Участие в европейски конкурси ✓ Успешно участие в конкурса на Германо-нидерландската младежка асоциация

Източници:

1. Demokratie gestalten

<https://www.schulministerium.nrw.de/docs/Schulsystem/Unterricht/Demokratie-gestalten/index.html>

2. Carolus-Magnus-Gymnasium: Schulprogramm

<http://carolus-magnus-gymnasium.de/wp-content/uploads/2014/12/SchulprogrammCmg.pdf>

Л. Дърмонова

³ В цяла Германия младите хора се въздържат от храна, електричество или използване на прибори за 24 часа. Вместо това те организират шествия, фестове и концерти. Това е проект на християнската организация World Vision, която подпомага децата, семействата и тяхната среда в борбата срещу бедността и несправедливостта. Германският клон на организацията се подкрепя от Министерството на външните работи, Федералното министерство за икономическо сътрудничество и развитие, ЕК и др.

⁴ Интернационалните класове за подпомагане (Internationale Förderklasse – IFK) са насочени към младежите, които живеят отскоро в Германия и имат затруднения с немския език. Това са бежанци, търсещи убежище, граждани на ЕС, деца или съпрузи на чуждестранни съграждани.

ПРИЛОЖЕНИЕ

КОДОВЕ НА СТРАНИТЕ

Код	Страна	Код	Страна
AT	Австрия	LT	Литва
UK-ENG	Англия	LU	Люксембург
BE	Белгия	MT	Малта
BEde	Белгия - Немскоговореща общност	PL	Полша
BEnl	Белгия - Фламандска общност	PT	Португалия
BEfr	Белгия - Френска общност	RO	Румъния
BG	България	UK-NIR	Северна Ирландия
UK	Великобритания	SK	Словакия
DE	Германия	SI	Словения
EL	Гърция	UK-WLS	Уелс
DK	Дания	HU	Унгария
EE	Естония	FI	Финландия
IE	Ирландия	FR	Франция
ES	Испания	NL	Холандия
IT	Италия	CZ	Чехия
CY	Кипър	SE	Швеция
LV	Латвия	UK-SCT	Шотландия
EFTA/EEA and candidate countries	Държави от Европейската асоциация за свободна търговия (European Free Trade Association)/Европейското икономическо пространство (European Economic Area), включително и със статут на кандидат-членове		
BA	Босна и Херцеговина		
IS	Исландия		
LI	Лихтенщайн		
FY	Македония		
NO	Норвегия		
RS	Сърбия		
TR	Турция		
ME	Черна гора		
CH	Швейцария		

НАЦИД

ISSN 1314-8966 (Print)
ISSN 2367-9425 (Online)